

Édes Anyanyelvünk

2014. FEBRUÁR

XXXVI. ÉVF. 1. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Grétsy László:

Nyelvében él a nemzet

Büky László:

Dödölle és dedelle

Dóra Zoltán:

A kálomista pap

Minya Károly:

Virítjuk a lóvét!

Pölcz Ádám:

Klasszikus magyar retorika

Fehér József:

A Szép és a Jó új otthona

Sebő József:

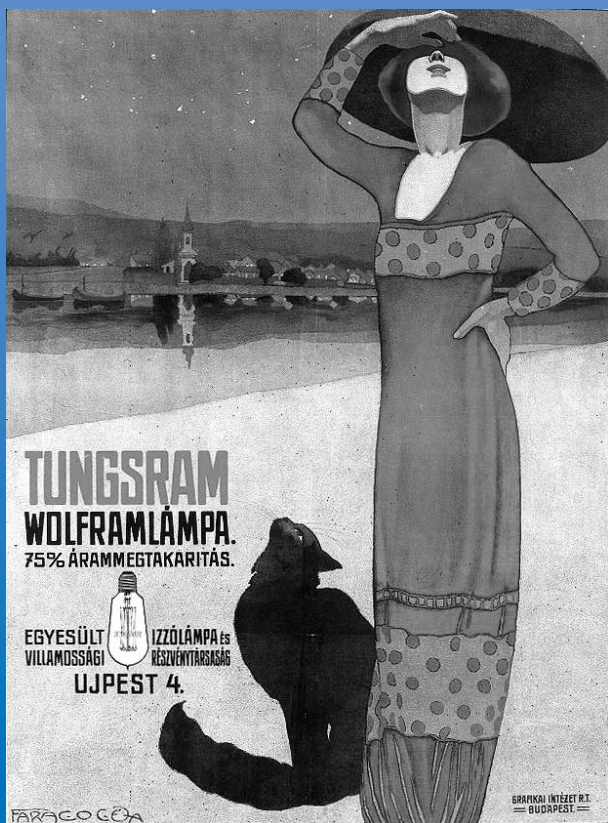
Kétszáz éves a Mondolat

Kemény Gábor:

35 évesek lettünk

És: nyelvi események,

**könyvek, új szavak, nyelvi játékok,
keresztrejtvény**

Faragó Géza:
Tungstram izzólámpa plakát

É
A

Kedves Olvasóink!

35 éve indult az Édes Anyanyelvünk. Lapunk történetét Kemény Gábor vázolja föl ebben a számban.

2014-ben lapunk ára nem változik. Mindazok, akik időben előfizettek rá, illetve befizették az Anyanyelvápolók Szövetségének tagdíját, februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben postaládájukban megtalálják lapunkat.

A tagdíjat (a csekkekkel kapcsolatos költségek emelkedése miatt) elsősorban banki átutalással kérjük rendezni. Számlaszámunk: 11705008-20132015. A közlemény rovatba írják be: Tagdíj, 2014. Ha átutalásra nincs lehetőségük, kérésükre sárga csekket küldünk. Ennek igénylése: posta@anyanyelvapolo.hu. A tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Ha időben befizették a tagdíjat, és nem érkezik meg a lap, először a helyi postánál jelezzék panaszukat. Ha ez nem jár sikerrel, vegyék föl Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárral a kapcsolatot (ea.szerkesztoseg@gmail.com).

Az Édes Anyanyelvünk új és régebbi számai folyamatosan kaphatók:

A Magyar Nyelv Múzeuma, 3980 Sátoraljaújhely-Széplalom. www.nyelvmuz.hu; *Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda*, 1148 Budapest, Örs vezér tere 11. fszt. 1. www.e-nyelv.hu; *Polihisztor Könyvesbolt*, 1053 Budapest, Múzeum krt. 17. www.polihisztorklub.hu; *Édes Anyanyelvünk szerkesztősége*, 1054 Budapest, Károlyi u. 16. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15–16.

2013. évi személyi jövedelemadójuk bevallásakor kérjük, gondoljanak az Anyanyelvápolók Szövetségre (adószámunk: 19663155-1-43).

2014-ben is ott leszünk minden fontos anyanyelvi rendezvényen!

A szerkesztőség

Faragó Géza (Budapest, 1877. június 25. – Budapest, 1928. szeptember 23.) a magyar szecessziós festőművészet, a plakátművészet, a karikatúra s a színházi díszletek tervezésének jeles mestere.

Tanulmányait 1898-ban Párizsban kezdte. Hazatérése után 1900-ban volt első kiállítása a Nemzeti Szalonban, ahol plakátjait, festményeit együtt állította ki. Újabb több éves párizsi tartózkodása után, Szolnokon Fényes Adolfnál és Kecskeméten Iványi-Grünwald Bélánál tanult.

Eredeti humorral telített szecessziós stílusú plakátjai nagy hatással voltak a magyar plakátművészet fejlődésére. 1914-ben Berlinben rendezett plakátkiállítást. 1910-től 1915-ig a Király Színház, később a Fővárosi Operettszínház, majd az UFA-filmgyár szcenikusa volt.

Négyszer, 1900-ban, 1910-ben, 1923-ban és 1928-ban állított ki a Nemzeti Szalonban. 1916-ban a müncheni Kunsthaus Bracklban volt önálló kiállítása, és ugyanebben az évben az Ernst Múzeumban is. Korán, mindössze 51 évesen halt meg.

TARTALOM

Grétsy László: <i>Nyelvében él a nemzet</i>	3
Büky László: <i>Dödölle és dedelle</i>	4
Balázs Géza: <i>Miért érdekes?</i> Milyen lehet a nyelvművelés?	5
Elek Lenke: <i>Étteremnevek a XXI. század hajnalán.</i>	6
Holczer József: <i>Idegenszó-tévesztések anekdotaköntösben</i>	6
Dr. Makra Zsigmond: <i>Lengyelül pedig tudni kell?</i>	7
Dóra Zoltán: <i>A kálomista pap</i>	7
Minya Károly: <i>Nyelvi tájkép úton-útszélien. Vírítjuk a lóvét!</i>	8
Buvári Márta: <i>Szálkák.</i>	9
Belső Péter: <i>Visszhang.</i>	9
Kulcsár István: <i>Dinnyeszövetség és Sertésakadémia</i>	10
H. Varga Márta: <i>A telek eladó vagy boltos?</i>	10
Sipos Mária – Szeverényi Sándor: <i>Az INNET projekt a nyelvi sokféleségről</i>	11
B. G.: <i>„Egy nyelvésznek néha a maga védelmével is foglalkoznia kell...” Páros interjú Hódi Évával és Hódi Sándorral</i>	12
Dede Éva összeállítása: www.manyszi.hu	13
Balázs Géza: <i>Olvasónapló. Összehasonlítások – álcázások</i>	14
Pölcz Ádám: <i>Klasszikus magyar retorika</i>	15
Szűcs Bertalan: <i>Itt a videó a Boeing becsapódásáról</i>	15
Fehér József: <i>A Szép és a Jó új otthona. A sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum</i>	16
Sebő József: <i>Kétszáz éves a Mondolat</i>	17
Bozsik Gabriella: <i>Nagy J. Béla helyesírási verseny Egerben.</i>	18
Adamikné Jászó Anna – Raátz Judit: <i>A 15. Kossuth-szónokverseny</i>	18
Kemény Gábor: <i>35 évesek lettünk</i>	19
Hírek – tudósítások	20
Horváth László: <i>Finnugor limerickek</i>	21
Pontozó	22
Keresztrejtvény.	23
Új szavak, kifejezések (78.)	23
K. G.: <i>Nyelvész-leletek</i>	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felölös kiadó: Juhász Judit

Felölös szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu, Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com, Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök), Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu, ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu, Fax: 303-3440. Információ, reklamáció: 06 80 444-444. További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvápolók Szövetsége, 1053 Budapest, Károlyi u. 16. Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását az Emberi Erőforrások Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap,

a Magyar Művészeti Akadémia,

a Consequit Csoport,

a Magyar Fejlesztési Bank segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Nyelvében él a nemzet

Egy szállóigénk eredetéről

Kötött, ún. állandó szókapcsolataink között, amilyenek a közmondások vagy a szóláshasonlatok, fontos helyet foglalnak el a szállóigék, tehát az olyan figyelemre méltó, bölcs mondások, amelyeknek a szerzőjét, megalkotóját is ismerjük. A következőkben olvasóimat annak az általános értelmű, de mégis ízig-vérig magyarnak számító szállóigének az eredetével ismertetem meg, amelyet sokan jól ismernek és gyakran idéznek is. Írásom tárgya ez a gyöngyszem: „Nyelvében él a nemzet”.

Szállóige ez egyáltalán?

Az első fölvetendő kérdés valóban ez, ugyanis ha nem akadunk rá megalkotójára, közmondásnak könyvelhetünk el, noha természetesen ez sem volna „leminősítés”, hiszen a közmondások is értékes, becses elemei nyelvünknek. Nem véletlen, hogy ez a mondás meg is található szinte mindegyik szólás- és közmondásgyűjteményünkben, így Erdélyi János „Magyar közmondások könyve” című patinás művében (Pest, 1851), Margalits Ede „Magyar közmondások és közmondásszerű szólások” című munkájában (Budapest, 1896), O. Nagy Gábor „Magyar szólások és közmondások” című, sok kiadást megért könyvében (Budapest, 1966), de az újabbakban is. Nincs szükség teljes és pontos felsorolásra, de a három, immár 21. századi vaskos szólás- és közmondásgyűjteménynek a szerzőjét s művük megjelenési idejét mégis idéírom: Forgács Tamás (2003), Bárdosi Vilmos (2003), T. Litovkina Anna (2005). Végül két olyan munkát idézek, amely a vizsgált mondást már eleve szállóigeként említi, noha a megalkotó nevét nem közli, csupán azokét, akik szerzőként is számításba vehetők. E művek egyike Tóth Béla „Szájrucl Bákra” című, 1894-ben megjelent munkája, a másik pedig Békés István 1968-ban megjelentetett, „Napjaink szállóigéi” című testes műve.

Mielőtt rátérnék annak ismertetésére, hogy végül is ki tekinthető a „Nyelvében él a nemzet” szállóige megalkotójának, felsorolom, hogy Tóth Béla és Békés István kiknek milyen mondatait, megállapításait tartotta a tárgyalt mondás előképeinek.

Montesquieu (1689–1755): *La langue, c'est la nation* (= A nyelv a nemzet). A tartalmi egyezés vagy legalábbis rokonság kétségtelenül megvan, de egy nem magyar nyelven született mondást esetünkben szerintem nem érdemes számításba venni, így ezt nem tekintem idevalónak.

Bessenyei György: *Minden nemzet a maga nyelvéről ismertetik meg leginkább.* (A szerző Magyarország című, 1778-ból való röpiratából.) Hasonló szellemű mondás, de a felépítése annyira eltér az általunk vizsgáltétól, hogy nem előképnek tekintjük, hanem egy másik szállóigének.

Kisfaludy Sándor: *Amely nemzetnek nyelve nincs, annak nincs hazája ... a nyelv a lelke a nemzetnek.* (A Himfy szerelmei második kiadásának előszavából, 1807-ből.) Ebben kétszerelesen szerepel lényegében ugyanaz a gondolat. A második része közel áll az általunk vizsgáltéhoz. Ez valóban szállóige – szokták is idézni –, de nem azonos a másikkal.

Kisfaludy Károly: *Nyelv teszi a nemzetet.* Ezt A kérők című vígjátékában (1819) Baltafy kapitány szájába adva írta le Kisfaludy. Ez is kellőképpen tömör már így is. Olyannyira, hogy önálló szállóigének tekinthetjük, nem pedig a *Nyelvében él a nemzet* forma előképeinek.

Kölcsey Ferenc: *Nemzeti életet nemzeti nyelv nélkül gondolni sem lehet.* Ez Kölcseynek a Magyar játékszín ügyében tartott beszédéből való (1827). A gondolat lényegében azonos, de a

megfogalmazása annyira más, hogy ez sem tekinthető előképnek.

Széchenyi István: *Az egészséges nemzetiség fő kísérelője a nemzeti nyelv, mert míg az fennmarad, a nemzet is él.* Ezt Tóth Béla és Békés István egyaránt a Hitel bevezetéséből származtatják, ám nem ott van, hanem a jelzett mű 171. oldalán, a *Mit kell tenni s min kell kezdeni?* című fejezetben. Gondolatilag kétségtelenül nagyon közel áll, de mivel terjedelme több mint négyszerese az általunk vizsgált mondásnak, szerkezete pedig teljesen más, elődként nemigen jöhet számításba.

Arany János: *Félre, kishitűek, félre! Nem veszett el – / Élni fog nyelvében, élni művészetével, / Még soká e nemzet!* (A költő Egressy Gábornak című verséből, 1850). Békés István leginkább efelé hajlik, s nem is ok nélkül, mert e három verssornyi idézet második és harmadik sora valóban nagyon emlékeztet a *Nyelvében él a nemzet* formára. Csakhogy ez már „múlt idő”, ugyanis egy jeles erdélyi néprajzkutató, Faragó József jóvoltából már ismerjük az igazi forrást. Nos, lássuk, honnan származik a keresett szállóige!

A bizonyíték

A szólás atyja egy 19. századi erdélyi történetíró, Kőváry László. Jókainak több hónapos székelyföldi útján ő volt a kalauza, kísérelője. Nagy műve az Erdély történelme című hatkötetes munka. Az a mű, amely bennünket érint, a Székelyhonról című, 1842-ben Kolozsváron megjelent kötet. A Benedek Marcell szerkesztette Magyar irodalmi lexikon így ír róla: „Megkapó stílussal, gazdag ismeretanyag közlésével és romantikus előadásával hatott olvasóira.”

Nos, a könyvnek Laborfalva című kis fejezetében olvashatjuk a következőket:

„Mert ha béme gyünk egy fővárosba s látni akarjuk a nemzetet, színházát keressük fel. S itt előttünk áll a haza jelleme, művészete, divatja, irodalma, nemzetisége, társalgása, ízlése, erkölce, szokása, tudománya, festészete, hangszata, szavallása, műérthetősége öltözetével st. Itt veszi elő az utazó csínmérőit, mert együtt találá a nemzet öregit, ifját, hölgyeit, férfijait, tudósát, művészt, előkelőit, polgárát st. Színészet által terjed a nyelv. *Nyelvében él a nemzet.* Legyen nálunk is országosan ápolott színház, s nem fogják Erdélyt kerülni színész gyermekei.”

Mint látható, ebben a szövegben kiemelt önálló mondatként szerepel keresett szállóigénk. Kőváry ünnepélyes, szenvedélyes hangján nincs mit csodálkoznunk, mivel a könyv megjelenése idején Laborfalvának, ennek a székelyföldi településnek – mai neve Szentivánlaborfalva – lakosai egytől egyig Laborfalvi Rózára voltak büszkék, aki ekkortájt már a Pesti Magyar Színház, majd később a Nemzeti Színház ünnepelt színésznője s 1848-tól Jókai felesége volt. Minden valószínűség szerint ez a mű s ennek idézett részlete az, amely a *Nyelvében él a nemzet* megfogalmazást közismertté s ebből következőleg szállóigévé tette. Hogy valóban széles körben elterjedt még a 19. században, arra van egy közvetett bizonyítékunk is. 1897-ben a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság jelígy pályázatot hirdetett székely népmesék és mondák gyűjtésére. Mindössze négy pályázó volt, de közülük kettő egymástól függetlenül a „Nyelvében él a nemzet” formát választotta jelígyül. Ez meggyőzően bizonyítja, hogy e szállóige a 19. század végén – legalábbis Erdélyben – már közkeletű volt.

Epilógus

Az előadottak nyomán – amelyek a szakmabelieknek voltaképpen nem újak, de a nagyközönség előtt jobbra ismeretlenek – most már bátran kimondhatjuk, hogy a *Nyelvében él a nemzet* formula, amely egy ma ugyan már kevésbé ismert, de a maga korában nagyra becsült történésztől, számos értékes munka szerzőjétől származik, egyértelműen szállóige, mégpedig olyan, amelyre minden honfitársa büszke lehet. Kölcsey jóvoltából van Himnuszunk, Vörösmarty révén van Szózatunk, Kőváry székelyföldi útikalauzájának köszönhetően pedig van egy olyan nemzeti tudatunkat erősítő mondásunk is, mint amilyen a *Nyelvében él a nemzet* szállóige.

Grétsy László

Egy kis magyar művelődéstörténet

Dödölle és dedelle

Lépten-nyomon tapasztalhatni, hogy a sajtó és a köznyelv tudatosan kerüli a magyar nyelvjárásokra emlékeztető nyelvi alakulatokat.

Az egyik napilapban olvastam a bírói paróka *glokni*járól. A lap másnapi számában helyesbítette a szót mondván, hogy a nyomda ördöge a *lokni* szóalakat torzította el. Valójában az előbbi szóalak nyelvjárás, az utóbbi köznyelvi, mindegyik mesterségesen begöndörített hajfűrtöt jelent. A köznyelv és az irodalmi nyelv a *lokni*t használja. Az Új magyar tájszótár öt hatalmas kötete nem tartalmazza a szót, A magyar nyelv értelmező szótára a *lokni*t ismeri mint a bizalmas társalgás szavát. Például Mészöly Miklós egyik művében is megvan: „Az árnyékban olasz jelzésű kocsi, hátsó ülésén ledobott laméblúz, mellette *loknis* műhaj, párnán egy törpe uszkar alszik” (Nyomozás). Persze a nyelvjárás minősítés mindössze azt jelzi, hogy a köznyelv, a szépirodalmi nyelv melyiket használja gyakrabban vagy kizárólagosan, legalábbis a szótárírók szerint. Aki *gloknit* írt, nyilván ezt a szóalakat ismeri, ezt tartja természetesnek, használhatónak talán már gyermekkorra óta. Hasonló a két szó alaki viszonya, mint a *klott* és a *glott* közötti: a *g*-vel kezdődő a nyelvjárás alak. A debreceni cívis szótár, amely Kálnási Árpád műve, ezt a példamondatot hozza: *Valamikor az esernyőüg glottal voutag behúzva*. Az egyik felén fényes, fekete anyagból – ismeretes a *selyemklott*, *szaténklott* – nekem is volt kisiskolás koromban tornanadrágom, némelyik osztálytársam *glottgatjának* mondta, otthonról én *klottnadrágnak* tudtam; és a *lokni*t ismertem, nem a *gloknit*.

Nemrégiben szövegtani előadásomhoz készülve keresztrejtvényt fejtettem. Az információelméleti hírérték fogalmához kerestem példákat. Ha ugyanis egy jelenséget, helyzetet nem jellemez a nagyfokú véletlenség vagy választási lehetőség – az ilyen helyzet szervezettsége, rendezettsége magas fokú, az információ (vagy az entrópia) csekély. A keresztrejtvényt nem jellemzi nagyfokú véletlenség vagy választási lehetőség, gondoljuk meg: ha a 'patás háziállat' jelentésű szó a kitalálható, és még az is tudható, hogy neve két betűvel írható be a rejtvénybe, máris körmölhető: LŐ. Ha ennek a szónak első betűjével kell kezdődnie a következő, függőleges oszlopú beírásnak, amelynek meghatározása 'zaj', akkor – ha öt betű jegezhető be – csupán a LÁRMA jöhet szóba. Ezekben az esetekben a választási lehetőség befolyásolva van a jelentések és a betűhelyek által.

Az egyik rejtvény némileg megakasztott: „dedellefesztivál színhelye” (egyébként öt betűvel írható le). Soha nem hallottam a *dedelléről*, mindenféle fesztiválokról viszont az utóbbi évtizedekben annál többet (*borfesztivál*, *bográcsgulyás-fesztivál*, *sütőtökfesztivál* é. i. t.), így azután arra gondoltam a *lokni* ~ *gloknit* esete alapján, hogy a *dödölle* van köznyelvisítve.

A *dödölle* szót és ételt gyerekkorom óta ismerem. Nagykanizsán, szülővárosomban az utóbbi években,

amint a sajtóból tudom, *dödölle*fesztivált rendeznek. A *dödölle* hámozott, péppé főzött burgonyából egy kevés liszttel készített étek, amelyet kis darabokra szaggatva tejjel vagy hagymás zsírral (utóbbiban pirított vöröshagyma van) szokás leönteni – legalábbis a Dunántúl délnyugati részén. Kinyitom A magyar nyelv értelmező szótárát, *dedelle* nincsen, nézem a Magyar értelmező kéziszótárt: ebben sincs, következik az Új magyar tájszótár, és íme: *dedelle*, *dedellye* – lásd: *dödölle*. Így már ismerős a dolog, még ha utoljára a szántópusztai csárdában ettem is harminchárom éve *dödöllét* régi ízekre vágyva. A tájszótárban *didelle*, *dödöje*, *dödöle*, *dödöllye* szóalakok is vannak, továbbá *gánica*-, *kása*-, *köles*-, *krumpli-dödölle* összetett szavak. Az értelmező szótárban a *dödölle* szerepel tájszónak minősítve, de, mint mondtam, *dedelle* szóalak nincsen.

Megjegyzem, a sokféle szóalak egyik-másik helyen a *derelyének* nevezett ételt jelenti, már Czuczor Gergely és Fogarasi János szótára is – amely újabban, sajna, (fél)dilettáns nyelvészek bibliája lett – a *derelye* címszónál említi a *dedellét*. A *derelye* főtt tészta – írja az értelmező szótár –, vékonyra gyúrt tésztát vágunk darabokra, ezekben lekvárt, túróval vagy mást ízesítőt tesznek, a tasak formára hajtott tésztát kifőzik. Egyébként *barátfülének* is nevezik.

Ezek után már nem gondoltam, hogy a *dedelle* szóalak a nyelvjárásnak vélt *dödölle* elkerülése végett szerepel, mint az „ismeri a dürgést” szólásban a *dürgést* *dörgésre* köznyelvisítik, mert nem ismerik a fajdkakasok tavaszi dürgését (a vadászoknak olyankor lehetett őket könnyen megközelíteni), és a *dörgés* szóalakat köznyelvisítik. Ám másról van szó! A rejtvénybe öt írásjellel írandó község ugyanis a világhálón azt hirdeti, hogy a „palóc derelye, *dedelle* kedvéért érdemes” hozzájuk látogatni. Tehát egy bizonyos *derelyét* hívnak erre felé *dedellének*.

A különféle *derelyék* már a XVII. század végétől ismeretesek, a *fül* nevű hús, tojás vagy gomba töltelékű *derelyéket* nagy ünnepen savanyú levesbe főzték az erdélyi örmények. Északnyugat-Magyarországon a XVIII. század vége felé a polgári konyha *táskának* nevezte a szilvalekvárral, esetleg szilvával és grizzel töltött *derelyét*. Az északi magyar területek egyes részein a XIX. század végén és a XX. elején böjtös nagyünnepi étkezéshez tartozott a mákos *derelye*. Országos ismertségű volt a mákkal, túróval, darával, morzsával töltött, levesben tált *derelye* (azaz *táska*).

Visszatérve a nyelvjárás szóalakokra: az *e* hangokat tartalmazók Nagycétény, Naszvad, Érsekújvár, Nagyhind, Nyitragerencsér, Zsitvabesenyő településekről vannak adatolva, s ezek a felvidéki palóc nyelvjárásokhoz tartoztak-tartoznak, amelyekben – különösen a palóc nyelvjárás terület középső tömbjében – az *ö-zés* általában nem jellemző. Innen a *dedelle* ~ *dödölle* különbség.

Ami magát a palóc *derelyét* illeti, bizonyára nemcsak finom, hanem *dedelle* néven lassan köznyelvi szavá alakul.

Büky László

Miért érdekes?

Milyen lehet a nyelvművelés?

Induljunk ki a nyelvművelés fogalmából! Nincs egyféle nyelvművelés. A nyelvművelés olyan, mint a szívárvány, sokarcú. Éppen ebből adódnak a félreértések, hogy ki mit ért nyelvművelésen. Ha a nyelvművelésen pontosan azt értjük, amit az összetett szó jelent: az anyanyelvi műveltség terjesztése (ez az első jelentés az értelmező kéziszótárban), akkor bizony nagyon sokféle terjesztése lehetséges az anyanyelvi műveltségnek. Ha a második jelentést nézzük: A nyelvhelyesség elveinek a nyelvhasználatban való érvényesülését segítő szervezett tevékenység, akkor már szűkebb a jelentés. Merthogy bejönnek az elvek, a szervezethez, a nyelvhasználat. De a tág és a szűk jelentés a mindennapi nyelvhasználatban összemosódik.

Mert tág értelemben nagyon sokféle nyelvművelés van, az anyanyelvi műveltség terjesztésének sokféle irányzata lehetséges. Ráadásul a nyelvművelés, immár tágabb keretben: a nyelvi kultúrával való foglalatosság, a nyelvi cselekvés (nyelvpolitika, nyelvi tervezés, nyelvstratégia) nyelvenként és országonként is más és más. Kétségtelenül létezik a brit angol és a kecsua nyelvművelés, s ezek hangsúlyai nem fedik egymást.

„Fali Pintér”

A kiindulópont maga a szülő, tehát van szülői vagy inkább családi nyelvművelés. Mindenki számot adhat a tanári vagy az iskolai nyelvművelésről. Ide tartozik a két világháború közötti iskolarendszerben az osztályterem falán függő nyelvhelyességi szabályzat, a „fali Pintér” (Deme László szóbeli közlése). Kérdés, hogy a kortárs csoporti vagy utcai nyelvművelést valóban nyelvművelésnek tartjuk-e. De hogy van ilyen, tudjuk, no meg tapasztaljuk.

Ortológus és neológus

Más megközelítésben beszélhetünk naiv, amatőr nyelvművelésről, és legalább fél évezrede (Sylvester Jánostól kezdve) bizonyosan van tudományos, nyelvészeti megalapozottságú nyelvművelés is. Ráadásul ezeknek sokféle változata korszak, stílus, habitus szerint.

Történetileg nem kérdés, hogy van ortológus és van neológus, valamint középutas vagy kiegyenlítő nyelvművelés. Fábrián Pál szerint a nyelvművelők alaptípusai már a 17. században létrejöttek. Geleji Katona István a neológusok, Medgyesi Pál az ortológusok előfutára. Sylvester után pedig Apáczai tekinthető a szaknyelvújítás apostolának. Ugyancsak történetileg értekezhetünk purista, germanizmusközpontú nyelvművelésről, valamint szép példákat mondhatunk az írói (Kosztolányi Dezső, Karinthy Ferenc, Kolozsvári Grandpierre Emil, Illyés Gyula), az esszéisztikus (Nádasdy Ádám), illetve rádiós (Édes anyanyelvünk, Lőrincze Lajos műsora) és televíziós (Álljunk meg egy szóra! Grétsy László és Vágó István műsora), sőt talán internetes nyelvművelésre (www.manyszi.hu) is.

Pozitív és negatív

Persze a nyelvművelés is osztályozta már önmagát! Eszerint van nyelv- és van beszédközpontú, újabban: kommunikáció- vagy közlésközpontú nyelvművelés. Lőrincze Lajos bevezette az emberközpontú és a pozitív, azaz példamutató nyelvművelés fogalmát. Ha van pozitív, akkor az nyilván szembeállítható a negatív nyelvműveléssel is. Grétsy László 1992-ben megalakította a nemzetközpontú nyelvművelés fogalmát. A nyelvművelés, bár minden korszakban létezik, szorosan kötődik a nyelvi alapú nemzetfogalomhoz. Létezik konzervatív és liberális, de még az is lehet, hogy van „liberálkonzervatív” nyelvművelés is, amely fogalmak nem föltétlenül fedik a mai értelemben vett

politikai irányultságot. A nyelvművelés romantikus vonását a nyelvörzés (Magyar Nyelvőr), nyelvápolás, további érzelmi árnyalását az anyanyelvművelés (Édes anyanyelvünk), harcias vonását a nyelvvédelem (Magyarosan) terminusok hangsúlyozzák.

Türelmes és türelmetlen

Az imént csak éppen megemlítettem a habitust. Igen, az oktatási-nevelési-ismeretterjesztési feladat mindig függ az ismeretet nyújtó személyiségétől. Ilyen szempontból még nem osztályozták a nyelvművelést, de megpróbálhatjuk. Eszerint van tanáros, kioktató és dialogikus, türelmetlen és türelmes nyelvművelés, szigorú és engedékeny, anekdotázó-kvaterkázó nyelvművelés, és bizony létezik ún. orákulumos, „áporodott-öblögető” nyelvművelés is (CSE televíziós szerkesztő terminusa). Ha habitus dolgában végigtekintünk a magyar nyelvművelésen, akkor megalkotható a különbség a programadó Révai Miklós, az érzékeny, művelt stratégia, Kazinczy Ferenc, a könyörtelen Szarvas Gábor, a bölcs, de merev Simonyi Zsigmond, a purista Pintér Jenő, az anekdotázó Kosztolányi Dezső vagy Karinthy Ferenc, a derűs, ízes, olykor kicsit „tanítóbácsis” Lőrincze Lajos között; az orákulumokat, öblögetőket most ne említsük.

Stílusközpontú, retorikai

Kemény Gábor egy írásában szintén számba vette a nyelvművelés főbb fajtáit, s ezekhez hozzáillesztette a saját elképzelését. Ez pedig a következő: stílusközpontú nyelvművelés. A stílusnak része a közlési helyzet, az illőség, másként: egyfajta stílusnormához való igazodás, a stílári adekvátság, miért ne lehetne tehát a nyelvművelés stílusközpontú? S ha már itt tartunk, vajon a kétezer éves retorika nem egy fajta nyelvművelés? Bizony az, ha megnézzük Arisztotelész Retorikáját, abban nyelvhelyességi alapelvek vannak, ezeket az európai grammatikák mind átvették, s jórészt csak a 20. században szórták ki, vagy mondjuk úgy, hagyták a nyelvművelésre, tehát van retorikai nyelvművelés is...

Nyelvművelődés

S végül milyen az a nyelvművelés, amelyet én ideálisnak tartok? Először is legyen benne közösségi mozzanat. Ezért szívesen terjesztem az ismeretterjesztő nyelvművelés fogalmát, mert a nyelvművelésnek tudományosan megalapozott ismereteket kell terjesztenie, s a bölcs ismeretterjesztés az ún. tudástársadalom egyik alapja. A közösségi mozzanatot tartalmazza a művelődésközpontú nyelvművelés megnevezés is, ha nem lenne benne egy kis tautológia, mármint, hogy művelődés és művelés... Ezért talán magát a *nyelvművelés* szót kellene kissé átalakítani, belevinni a közösségi jeletet, ahogy azt már Németh G. Béla javasolta, és Szépe György is terjesztette, s most Önök elé tárom: *nyelvművelődés*. Egy rokon területen ugyancsak lezajlott a terminológiai váltás: a népművelésből így lett közművelődés.

És még valami, ami nélkül nincs ismeretterjesztés. A derű. A kedély, a derű megóv sokféle rossztól, ráadásul könnyebben befogadhatóvá teszi az ismereteket. Tehát jó az, ha van derűs nyelvművelés is!

Balázs Géza

Hivatkozott irodalom:

Fábrián Pál: Nyelvművelésünk évszázadai. Gondolat, Budapest, 1984.

Kemény Gábor: Stílusközpontú nyelvművelés. In: Nyelvi mozaik. Válogatás négy évtized nyelvművelő írásaiból. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007. 119–126.

A magyar nyelv napja központi ünnepségén (2013. november 13.) a Petőfi Irodalmi Múzeumban elhangzott előadás írott változata. A programot támogatta a Magyar Művészeti Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap.

Étteremnevek a XXI. század hajnalán

Nemcsak mást eszünk és iszunk, hanem olyan helyeken fogyasztjuk el, amelyeknek neve sejteti: újfajta hangulat és szórakozás vár majd ott ránk. A retróhullám néhány éve indult el a vendéglátásban, ennek jegyében presszók, bisztrók és tejbüfék tucatja nyílt. No, persze egy kicsit másképpen néznek ki ezek a helyek, mint annak idején, és máshogy is keresztelték el őket.

Az igazán szerencsések megőrizték a régi neoncsoveket. Ezek megmentésére, gyűjtésére többen szakosodtak, a betűtípusuk ugyanis utánozhatatlan: vannak, akik hónapokig kilincselnek az önkormányzatnál, hogy megkaphassanak egy ház falán porosodó, ott felejtett Hús és hentesáru vagy Sapka Kalap neont, amely alatt éppen mobilszerviz üzemel. (Nem beszélve a régi patinás helyekről. Vajon hol rejtőzik a legendás Bószörményi úti Tik-Tak presszó cégére?) Akik nem jutnak hozzá az eredetihez, azok újragyártatják a hajdaniak pontos mását. A ma üzemelő helyek hívogató neonjai többnyire már újak.

Évtizedekig nem ültünk be presszóba, ma pedig ismét szeretjük, főleg ha csupa retró tárgy vesz körül bennünket, Gorka-utánzatú kerámiavázák, hatalmas táskarádiók, a székek mind különbözők, lomtanánitásból származnak – vagy felújítják azokat, vagy nem. Kezdődött a ma már külföldön is híres Szimpla kerttel (szinte az összes külföldi turisztikai kalauzban szerepel ez a név, köztük a neves Lonely Planetben), folytatódott a romkocsmákkal, majd finomodott az olyan helyekkel, mint az Egyetem térnél lévő Táskarádió vagy a Bartók Béla úti Kakas presszó.

A budapesti fiatalok ma a Jelenbe, a Mostba, az Ötkertbe, az Ankerbe, az Ellátóba, a Közhivatalba, a Dobozba, az Instantba, a Menzába, a Szódába, a Kuplungba, a Lokálba járnak – a cél, mint mindig, az ifjúság esetében: különbözni a régi ge-

nerációtól, miközben e helyek többsége több mint 100 éves környezetben támadt fel újra. A nevek poénos személytelensége mintha Andy Warholra, a XX. század kortárs képzőművészeti popikonjára utalna, aki Factory (gyár) címen hozta létre legendás műhelyét. A Sirály, a Tűzraktér, a Fogas ház több és más is (volt), mint „vendéglátó egység” – ezek közösségi térként funkcionáltak, ellenzéki attitűddel.

De az is fricska bennük, hogy jelzik: a név nem fontos. A környezet, a társaság a lényeg. Ráadásul nemcsak vendéglátásról van szó, hanem életformáról, életszemléletről is. A legtöbb efféle kocsmá vagy divatos bár egyben underground szellemi műhelyként, előadó- és kiállítási térként is funkcionál.

A bisztrók már nem alkotnak ennyire homogén kört, sem nyelvi és gasztronómiai stílusukat, sem árszintjüket tekintve. Az 1,2 zenés borbisztró például csupán utal egy kis nosztalgiára, valójában szupermodern belülről, és a legújabb gasztronómiai trendeket követi. A bisztró ma nem elsősorban a gyors kiszolgálásra utal (eredetileg ezt célozta az orosz-francia eredetű elnevezés), inkább afféle laza, fiatalos, könnyű ételeket kínáló hely lett belőle, ahol sokáig lehet ücsörögni egy eper-mentás limonádé vagy egy ismét nagyon divatos fröccs mellett. Akadnak olyan bisztrók is, ahol a legdivatosabb magyar séf főz, és olyanok is, amelyek egyszerű büfét formáznak.

Tejcsárda és tejbüfé – gondoltuk valaha, hogy felélednek? A fővárosban és vidéken is egymás után nyílnak a tejbüfék, többnyire a tulajdonosról vagy egy márkáról elnevezve. A Cserpesben szinte mindig sorba állnak a fiatalok a habos kakaóért – no, ezt se hittük volna.

A találó üzletnevek mindig részei a sikernek, mert az ember akkor is megjegyzi ezeket, ha amúgy nem sok egyediséget, pluszt nyújtanak. Persze, a név nem minden. Ismerek elátkozott vendéglátóhelyeket, amelyek semmilyen keresztelődés után sem prosperálnak. Mintha átok ülne rajtuk. Ilyenkor gyorsan át kell őket alakítani, mondjuk drogériává...

Elek Lenke

Idegenszó-tévesztések anekdotaköntösben

Többnyire még a magyar szót is össze-összekeverjük egy másik magyarral. Olykor idegen szót keverünk szintén magyarral. Mégis a leggyakoribb és talán a legtermészetesebb is, ha egy idegen szó helyett egy másikat mondunk. Esetleg szinonimájának véljük, néha meg néhány betűjének-hangjának egyezése provokálja a nem kis tévedést.

A glosszám fölé írt címmel akár könyvet lehetne írni. Herádi Miklós híres Köz helyszótárának függelékében jó néhány keverést találunk. Mindegyikük kiindulás lehetne egy-egy sztorizáshoz. Grétsy Lászlónak több könyve, legutóbb a nyelvi játékokról szóló ráébreszt bennünket: akár stílárius értéke is lehet egy-egy jól poentírozott összetévesztés-párnak. De persze ott van azért a bölcs tanács is egy fejezet élén: Össze ne tévessze!

Túl sokat fecsegni nem kívánok, nehogy az anekdota rovására menjen. A sajtó ördöge kiváltképp kedvez a kavarásnak. Például: még a nyolcvanas években egyik szaklapunk elküldte a korrekturát, hogy postafordultával tegyem meg esetleges észrevételeimet. Nos, egy Illés Endre-novelláról volt benne szó. A *verbális* kommunikációt *versbéli*ként láttam viszont. Kijavítottam, a margóra odaírva: *verbális*. Megjelent a lap a cikkemmel. Naná, hogy *versbéli* lett ismét! És számos ilyen történet azóta is egyik-másik fórumom „jóvóltából”. A minap egy nyel-

vi rovatban a ragadványnevekről írtam egy kissé lazább glosszát. Megjegyeztem: Egyikük-másikuk *stilisztikailag* akár semlegesnek is mondható. És mi lett az idegen szavamból? Íme: *Statiztikailag* semleges!

Még gimnazista koromban történt. Egy nyárra eső ünnepen illett a ministrálásnál rangosabb otlétet biztosítani a szentmiseben. A katolikus egyházban ennek a neve köztudottan az *asszisztencia*, illetve az *asszisztálás*. A hittanárunk végigkerékpározta a várost, hogy a piáros fiúkat megnyerje e lélekemelő ügynek. Mi épp nem voltunk otthon. Este a szomszéd bácsi ezzel fogadott a kapuban bennünket: „Volt itt egy pap, oszt’ aszondta, hogy a Jóskának holnap be kell mennie – *agyusztálni*.” Nagyot talán nem is tévedett, mert ez a szó is jelenti a segítséget, segédkezést.

Idős anyám nem sokkal halála előtt kórházba került, de nagyon is magánál volt. Főírt egy hatalmas listát, hogy a ruhászekrényből keressük elő, és mindent vigyünk is be neki. Kénytelen voltam a szomszédokat is segítségül hívni a szemléhez. Ami csak előkerült, rögtön kipipáltam. Már csupán egy maradt: a slafrok. A társaság egyik férfi tagja így fordult az édesanyjához: „Anyuka, Etus néni még keresi a *cafrangot* is!”

Zárásképp stílszerűen egy kedves magyarfaktos tanítványom dolgozatából idézek. A nívós, szép tanulmány utolsó előtti sorában ez a summázás tárult elém: „Végezetül levonhatjuk az *egzisztenciát*...” Én is levonom hát a – *konzekvenciát*: Lehetőleg csak ismert tartalmú és jelentésű idegen szóval éljünk!

Holczer József

Lengyelül pedig tudni kell?

Kedves barátom egyetemi tanár, a lengyel nyelv tudósa. Hozzá képest én semmit sem tudok lengyelül. Nem is baj, mondták már erre sokan, ugyan ki tanulna lengyelül? Minek? Valóban, nálunk csak keveseknek jut eszébe lengyelül tanulni, no de ez az írás nem is erre akar buzdítani, folyóiratunkban ennek kevésbé is volna helye. A következőkben azt próbáljuk meg áttekinteni, hogy mi is az, amit magyar beszédünk során célszerű lehet, illetve illenék tudni egyes lengyel kifejezésekről.

„Harminc zlotyiba kerül, egész olcsó” – jegyezte meg valaki egy krakkói üzlet kirakata előtt állva. Megemlítettem neki, hogy a lengyel pénznemet a lengyelek úgy mondják, hogy *zloty* [zloti], ami a *zloty* (arany) melléknévi formája: aranyból való, tudniillik pénz. „Engem nem nagyon érdekel, hogy a lengyelek hogy mondják” – volt a válasz. Furcsa.

Eszembe jutott erről, hogy a román aprópénz neve: *ban*, a *bani* már többes szám. Az eredetét meg végképp nem tudja senki, pedig ez a magyar *bán* szóból ered, a *báni pénz*ből származik, valaha ugyanis a Bánságban használt pénzt nevezte így a román. Hasonlóképp a bolgár pénz neve *lev*, a *leva* már többes szám. Van 1 ban és 1 lev címletű érme, ha ezt megnézzük, magunktól is rájöhettünk a fentebb mondottakra. De kit érdekel?

E kis kitérő után térjünk vissza a lengyelekhez.

Adam Mickiewicz (1798–1855) a lengyelek nagy, talán legnagyobb költője. Nevét nálunk [mickievic], [mickievics] alakban lehet hallani, pedig [mickjevics] volna a helyes ejtés. A helyesnek tekinthető forma mellé kívánczik egy kis magyarázat. Hangsúlyos *i* semmiképpen sem hangzik a lengyelben (ezt eléggé nyelvgyöttrő feladat is lenne kimondani), de a *j* hangoztatását sem szabad erőltetnünk; ha a *j* hangot úgy mondjuk, ahogyan természetes – hangsúlytalanul –, akkor sem erőlködnünk nem kell a kiejtésével, sem a lengyel alaktól nem térünk el jelentősen.

A Kosciuszko Tádé utcát bizonyára ismeri minden budapesti. Tadeusz Kościuszko (1746–1817) keresztnévét – legalábbis az I. kerületi utca névtáblája szerint – Tádé alakra magyarítva használjuk. Ennek ellenére kérdés: a [koszciuszko] ejtés helyett nem lenne-e célszerűbb a lengyel kiejtésnek megfelelő [koscsusko] alakot használni? József Bem nekünk Bem József, Henryk Dembiński pedig Dembinszky Henrik. Ugyan soha nem voltak magyarok, de szabadságharcunk hősei lévén, a magyaros írásmód honosodott meg. Rulikowski Kázmér (1827–1849), a szabadságharc mártírja nevét Nagyváradon utca, temető viselte, Gyula városában is van

utcája, magyarosan írt névalakkal. Budapesti emléktábláján (Báthory u. 2.) viszont Konrad Kazimierz Rulikowski olvasható.

Visszatérve Kościuszkóra: míg a hazánkban szereplő lengyeleknek érthető a magyaros írásmód, addig az ő esetében más a helyzet. Jeles szabadságharcos volt ugyan, de hozzánk csak annyi a köze, hogy nagyra becsüljük őt. Az eredeti lengyel írásmód így helyesnek tűnik. (Ibsen Peer Gyntje igen kedves szindarabom, de ennek nyomán nem jutna eszembe a kiejtésnek megfelelő Per Günt, esetleg az Áse helyett az Ósze írásmódot javasolni.) A vegyes írásmód azonban (a vezetékneven csak kis igazítás, hosszú *ó*, Tadeusz helyett Tádé) szerintem furcsa.

Bevallom, nagyon zavar viszont a következő. Katyń, amire a lengyelek kegyelettel emlékeznek az itt elkövetett tömeggyilkosság miatt, világszerte ismert név. Talán lengyel tudás nélkül is sejthető, hogy az *y* ejtése *i*, tehát a név ejtése: [katiny]. Szép emlékmű őrzi nálunk is ennek a szomorú helynek az emlékét. Meghallgattam a múlt évben a lengyel nagykövet beszédét, hallhatta, akinek van füle hozzá, hogy a Katyń *t*-je szinte „kattan”, keményebb, mint a mi *t* hangunk. Ezek után érthetetlen, hogy nem ritkán „katyini emlékműről, katyini emlékparkról” hallhatunk, olvashatunk.

A közelmúltban egy írás emberi erővel hajtott helikopterről írván „a helikopter feltalálójáról elnevezett Szikorszkij-díjat” emlegetett. Helyesebb ha a Sikorsky formát használjuk! Miért? „Orosz mérnök” – olvashatjuk róla helyenként, azonban gyakoribb és szabatosabb a „lengyel származású orosz” megjelölés. Tehát szögezzük le: a Sikorsky lengyel név. Igor Sikorsky (1889–1972) Oroszországban született, de 1919-ben az USA-ba emigrált. Itt vált híres mérnökké. Nevét Sikorsky alakban írta, így őrzik nevét a róla elnevezett helikopterek is. A végén *i*-vel írjuk viszont a nevét Rodosław Sikorski lengyel külügyminiszternek. Władysław Sikorski (1881–1943) a háború idején Angliában működő emigráns lengyel kormány miniszterelnöke volt. Magyar vonatkozása is van a névnek: Sikorski Tádé építésmérnök hazánkban élt, emlékét a pécsi Zsolnay családdal való kapcsolata nyomán Pécsen található alkotásai őrzik.

Gyakran jártam Krakkóban Tadeusz Niewiadomski barátomnál; nevét – természetesen – [nyevidomski] alakban ejtettem. Ő is megtanulta nálunk, hogy a Balatonnál nem [sársó] nevű üdülőhelyen járt, a szép Tisza-parti város neve pedig nem [seged].

Egyértelműen kimondani minden lengyel névre, hogy milyen módon írandó és ejtendő, nehéz lenne ugyan, és talán nem is volna célszerű, de azért a jelenlegi gyakorlaton még akadna igazítani-való.

Dr. Makra Zsigmond

A kálomista pap

Talán többen is ismerik Petőfi Csokonai című költeményét, amely így kezdődik: „Egy kálomista pap s Csokonai / Egymásnak voltak jó barátai.” Mint tudjuk, a *kálomista* a *kálvini*ista szó népies alakja, és a református felekezethez tartozó személyt stb. jelent, ezzel alapítójára, Kálvin Jánosra utalva.

Azért hozom most szóba a verset, mert egy hölgyismerősöm szóvá tette, hogy az egyik cikkemben (Édes Anyanyelvünk 2010/3), amelyik az egyházi szavak és kifejezések hibás használatára hívja fel a figyelmet, protestáns *papot* és *papnét* említék. Szerinte ez ugyanolyan hiba, mint a *református mise* kifejezés.

Lássuk, igaza van-e ismerősömnek? A pontos válasz az lenne, hogy igen is, meg nem is. Mégpedig azért, mert az új kiadású, átdolgozott értelmező kéziszótárban a *pap* szócikk első jelentését így találjuk meg: „Vallási szertartásokat végző egyházi személy.” Kiegészítő jelentésként pedig azt olvassuk, hogy a katolikus és az ortodox felekezetekben „az egyházi rend szentségében részesülő férfi, akinek felhatalmazása van egyházi közösséget vezetni, misét bemutatni, szentségeket kiszolgáltatni

és az egyház nevében tanítani.” Igen ám, de a szótárban szerepel a ritkább jelentés is, mégpedig így: „protestáns lelkész”.

A *pap* tehát az úgynevezett *felekezetpreferenciás* szavak közé tartozik, mivel elsősorban a katolikus és az ortodox egyházban használják, de előfordul más felekezetben is. Közismert, hogy a katolikus pap költők mellett a protestáns lelkészek között is több jeles költő és író tart számon az irodalomtörténet. Tompa Mihály például egy református gyülekezet élén állt. Róla így ír a Wikipédia: „Hívei s a község és vidék előkelő családjai megbecsülték a derék *papot* és a neves költőt.”

Közismert, hogy Ady Endre, aki ősi kálviniista család sarja volt (anyai ágon papi felmenői vannak), a szintén református vallású Móricz Zsigmondról így írt: „*Papnak* indult lélek, de szabad, pacsirtás, / Szentírásos ember, kinek szent az írás.”

Néhány református ismerősömet, többek között lelkészt is, megkérdeztem arról, hogy szerintük hibás-e a *református pap* kifejezés. Megtudtam, hogy bár nemigen szeretik a *pap* szót, de – ritkán ugyan – előfordul az ő nyelvhasználatukban is. A protestánsoknál inkább a *lelkész* szó járja.

Tegyük hozzá, hogy a *lelkész* a katolikusok között is használatos, de ott jobban el van terjedve a *pap* és az *apya*.

Dóra Zoltán

Nyelvi tájkép úton-útszélén

Virítjuk a lóvét!

A mellékelt plakát egy nyelvtanóra szemléltető anyaga, példája is lehetne, ugyanis nagyon sokféle grammatikai kategóriát meg lehet vele tanítani. Mielőtt ezt megtennénk, nézzük meg a reklámkampány lényegét! A kereskedelmi rádió honlapján a következő volt olvasható: „Kétszer egy nap, a 6–10-ig és a Sunshine Délután műsorban kapcsoljuk a külvilágot, azaz a város egyik pontját, ahol a két megahertzbetyár található. Ők lehet, hogy egy járókelőt állítanak meg, vagy bemennek egy munkahelyre, vagy egy autóst állítanak meg, és felteszik a kérdést: Most hallgatja-e a 99,4 Sunshine Fm-et? Ha igen, akkor a hallgató markát 10 ezer szép magyar rúpia üti! Aztán jön a következő kérdés: Van-e Önnél-e [!] egy Sunshine club card? Ha van, akkor még egy 10 ezrest kap!”

Már ez a szöveg is megérne egy misét, azonban figyelmünket a plakátra vessük, s nézzük, mi mindent lehet elmondani, megtanítani ennek kapcsán.

A „Virítjuk a lóvét!” szlogen egyértelműen argó, bizalmas, szleng stílushatású. Nyelvi elitizmusnak nevezik azt a folyamatot, amikor olyan nyelvi elemek és jelenségek jelentkeznek nagy mennyiségben a nyilvános, illetve az irodalmi nyelvhasználatban, amelyek korábban csak a familiáris, bizalmas nyelvben voltak jellemzőek. Sokakat zavarnak akár a képviselők szájából elhangzó, akár az igényes nyomtatott sajtóban megjelenő olyan kifejezések, mint a *pénzt kaszál*, *lenyúl* és egyéb szleng szavak. Szándékosan nem idézem az erőteljesebbeket. Ez tényleg negatív változás, vulgarizálódás.

A plakáton elsősorban a *lóvé* szó adja ezt a stílushatást, valamint a *virítjuk* igealak familiáris, újszerű használata. A *lóvé* egyébként cigány eredetű. A *virít* ige tárgyra való irányultságát tekintve tárgyatlan, jelentése az ÉKsz. alapján: 1. (Növény) virágozik. 2. (Terület) virággal van borítva. 3. Szembeötlően élénk színű. Pl.: Virít a ruhája. Ez az ige tárgyassá vált ebben a mondatban, ezt jelzi a határozott (tárgyas) igeragozás, valamint a kötelező bővítményként hozzá kapcsolódó tárgy: *lóvét*. Ez a folyamat nem egyirányú, hiszen tárgyas igék tárgyat-

lan használatával is találkozhatunk feliratokon, reklámokban, pl. *Megnyitottunk, Felújítottunk*.

Visszatérve a reklámtáblára, az egész mondat szemantikai, jelentésbeli egységességét a szlogen első tagmondata adja: „Itt a tavasz...” Így a tavasz jelentésmezejébe tartozó *virít* ige eredeti jelentése szimbiózisba kerül a reklámban szereplő értelemmel: *virítjuk a lóvét*, azaz adjuk, ajándékozzuk stb. a pénzt. Neologizmust is tartalmaz a reklám: *frekvenciabetyár*. (A *megahertzbetyárról* nem is beszélve.) A reklámhadjáratnak volt egy őszi fordulója is, amelynek a szlogenjében divatszóval éltek, megtartva a betyármotívumot: *Betyár újrátöltve és újrakombolva*.

Az út szélén álló óriásplakát a nyelvi tájkép egyik elemének is tekinthető. A nyelvi tájkép, a vizuális nyelvhasználat vizsgálata az alkalmazott nyelvészet fiatal tudományága, amely egy adott település, helység, régió nyelvi sajátosságaival és azok mögöttes tartalmával foglalkozik. A hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, az utcanevek alkotják, de

idetartoznak a kereskedelmi egységek felirataival vagy az intézménytáblák is. (Az Édes Anyanyelvünk 2013/5. számában Heltai Borbála írt Geresdlak példáján a település nyelvi tájképéről, többek között arról, hogy a finn házvásárlók miatt magyar- finn nyelvű utcatáblával vagy éppen finn nyelvű hirdetéssel találkozhatunk ott.)

A mai nemzetközi kutatások tágran értelmezik a nyelvi tájkép fogalmát, így különféle vizuális nyelvhasználati módokkal foglalkoznak. A fogalmat kanadai szociálpszichológusok fejlesztették ki; a képelemzés a kutatások, különösen a többnyelvű nyelvi elrendezések leírásának egyre szervezesebb elemévé vált.

Az utóbbi időben a Kárpát-medencében is egyre több, jobbra elszigetelt kutatás folyt e tárgykörben, illetve a kétnyelvű írásbeliséggel vagy akár a hivatali nyelvhasználattal foglalkozó értekezések is tárgyaltak már számos idevágó részletkérdést. Ugyanakkor a vizuális nyelvhasználatra fókuszáló, összehangolt, átfogó vizsgálatok éppúgy hiányoznak, mint a több országra kiterjedő összehasonlító elemzések. Ezek általában konkrét képelemzést is tartalmaznak.

Tehát a nyelvészeti anyaggyűjtés eszköztárában a jegyzetfüzet és a diktafon mellett fontos szerepet tölt be a digitális fényképezőgép is.

Minya Károly

SZÁLKÁK

Valós idő

Először egy külföldön élő szerző cikkének javításakor találkoztam a *valós idő* kifejezéssel: „A részvények tőzsdei árfolyama tehát *valós időben* leképezte a kollektív intelligencia reakcióit és bizalmi hányadosait.” A szövegkörnyezetből megértettem, mit akart mondani: hogy amint egy esemény bekövetkezett, rögtön annak megfelelően változtak a tőzsdei árfolyamok. Kijavítottam *azonnalra*. Elfogadta, s mentetetődzésképpen odaírta zárójelben: „real time”. Hát persze, tükörfordítás. Azt hittem, a magyar nyelvi közösségtől elszakadt ember eseti eltévelyedéséről van szó, de sajnós, nem.

A számítógépen megjelenik ez a felirat: *Valós idejű vírusvédelem*. A számítógép nyelve is angol, így még mindig azt hittem, hogy ez csak informatikai bikkfanyelv. De ahogy lenni szokott, a szaknyelvből kiszivárognak a szavak az életbe.

Újabban a villamosmegállóban kivilágított felirat fut ezzel a szöveggel: „*Friss, valós idejű közlekedési információk*.” Ilyeneket is látni a médiában: *valós idejű játékok, valós idejű reklám, valós idejű fordítás, valós idejű közvetítés*.

Lehet, hogy angolul van ennek értelme, de magyarul nincs. Van *valós idő* meg *valótlan idő, látszatidő*? Lehet, hogy az idő egyáltalán nem valós, csak egy nézete (dimenziója) a valóságnak. Az időt a Földnek az égitestekhez való viszonyából, a saját életünk változásaiból érzékeljük, mérni is tudjuk, nekünk valóság. Nem valós mondjuk egy utópisztikus regény ideje, amelynek cselekménye kétszáz év múlva játszódik, az író mégis múlt időben beszél el.

A példákból látszik, hogy nem erről van szó, hanem arról, hogy *egyidejű, azonnali, érvényes*. A *valós idejű fordítás* alighanem *szinkrontolmácsolás*, ha írásban történik, akkor talán *gyorsfordítás*. A közvetítés *egyenes*, esetleg *élő adás*. A *valós idejű játék* talán vonalban, netkapcsolatban zajlik a számítógépen vagy mobiltelefonon – nevezze el, aki tudja, mi az, csak ne „online”-nak!

Közösségi közlekedés

Érthető, hogy a *tömegközlekedés* szót le akarták cserélni. A *tömeg* kellemetlen képzeteket kelt. Bár olykor tényleg tömeg van a járműveken. Ezzel azonban nem akar dicsekedni a közlekedési vállalat, ezért *közösségi közlekedésről* beszélnek. De miért *közösségi*? A közösség az embereknek olyan kisebb-nagyobb csoportja, amelynek tagjai valamilyen sajátos és rendszeres kapcsolatban vannak egymással. Közösség egy iskolai osztály, egy párt, egy egyházi gyülekezet, egy társasház tulajdonosai, egy turistatársaság, egy sportegylet. Akik egy járművön utaznak, azoknak semmi közük egymáshoz, esetlegesen szállnak föl éppen arra a buszra vagy villamosra, különböző helyeken szállnak le, egyik végállomástól a másikig sokszor egészen ki is cserélődik az utazóközönség. Közönség, de nem közösség. A helyes kifejezés *közös közlekedés* lenne. Elég volna a *köz-* előtag, csak a *közközleke-*

dés furcsán hangzana. De lehetne *közutaztatás* – mint *közvilágítás, közgyógyellátás, köztér, köznyelv* stb.

Körgyűrű

A Budapestet elkerülő autópályát *körgyűrűnek* hívják. Látott már valaki nem kör alakú gyűrűt? A rendelkezésre, az autópályára viszont utalás sincs a szóban. Lehetne *elkerülőgyűrű, kerülőpálya, városgyűrű, külsőkör* vagy hasonló.

Hivatkozás

Ha levélben vagy egyéb szövegben megadnak egy internetes címet, amelyre kattintva az adott honlapra ugrik a képernyő, ezt *hivatkozásnak* nevezik. Angolul *link*. Helyes, hogy magyarítani akarták, mert a *link* szó a németből átvéve lefoglaldott a 'léha, felelőtlen' jelentésre. De a *hivatkozás* szó is mást jelent. Hivatkozás az, ha egy írásműben egy másik szerzőtől idéznek, és megadják, hol írta vagy mondta az illető, vagy például egy jogi szövegben megjelölik a törvényhelyet, amelyre az érvelést alapozzák. Az a kékkel kivilágított cím, amelyre kattintva a megfelelő helyre *ugrunk*, természetes ésszel *ugró*. Én így használom. Akinak azonban ez túl merész volna, az mondhatja, hogy *utaló* vagy *(át)kapcsoló*.

Idővonal

A Facebook nevű kapcsolathálón *idővonalnak* nevezik a bejegyzések sorozatát – ha jól értem. Ha az oldal tulajdonosának adataira, életének eseményeire gondolnak, akkor az *életrajz*. Ha a napi események, gondolatok sorozatára, az illetet *naplónak* nevezzük hagyományosan. Ha nyilvános, esetleg más is hozzászólnak, akkor *köznapló*. Az *idővonalnak* semmi értelme.

Ezek a kifejezések látszólag magyarul vannak, mégis hamisak. Aki alkotta vagy fordította őket, nem gondolkodott, vagy nem magyarul gondolkodott. Ha új fogalmat akarunk elnevezni, el kell gondolkodni a fogalom tartalmán, és olyan szót kell keresni, amely a legjobb kifejezés a fogalom lényegét, lehetőleg mintául véve hasonló természetű meglévő kifejezéseket. Ugyanígy kell eljárni, ha idegen szót akarunk magyarítani. Nem elég lefordítani az idegen kifejezés elemeit, olyan szót kell keresni, amely a magyar gondolkodásnak és a magyar nyelvi mintáknak megfelel.

Buvári Márta

VISSZHANG

Érdeklődéssel olvastam legutóbbi számukban Kulcsár István cikkét a „visszaköszönő” félreértelmezésekről.

A vallásokkal, egyházakkal foglalkozó bevezetésben megemlíti a szerző, hogy a görög katolikus papok nőszülhetnek. Ez azonban nem igaz. A görög katolikusoknál azért nős a papok többsége, mert nős embereket is pappá szentelnek. A pappá szentelt nőtlen emberek azonban nem nőszülhetnek meg, és a megözvegyült nős papok sem házasodhatnak meg újra. A papok tehát nem nőszülhetnek sem a római, sem a görög katolikusoknál.

Belső Péter
(Debrecen)

Dinnyeszövetség és Sertésakadémia

Kezdetben vala a *Magyar Labdarúgók Szövetsége* meg a *Magyar Testgyakorlók Köre*. Teljesen egyértelmű volt, hogy az elsőben a magyar labdarúgók léptek szövetségre, míg a másik a testüket gyakorló magyarok egy csoportját egyesítette. (Tempó, MTK!) Az MLSZ tagságának tevékenysége azonban azután sem hagyhatott kétséget a kívülállókban, hogy nevét *Magyar Labdarúgó Szövetség*re változtatta, hiszen nyilvánvaló, hogy nem a szövetség rúgja a labdát, hanem tagjai.

De mit gondoljon a tájékozatlan idegen, amikor a *Magyar Pumi Klub*ról hall? Bizonyára úgy véli, hogy ebben a kennelben a pumik – ennek az ősmagyar kutyafajtának a képviselői – élnek klubéletet, ugyanúgy, ahogyan például a harmincas években a Dolgozó Nők Klubjában orvosnők, tanárnők, üzletasszonyok dugták össze a fejüket csütörtök esténként. A pumik dicsőségét később bizonyára más ebek is megirigvelték. Ezért alakult meg például a *Társasági Kutya Országos Klubja*.

Ez azonban még rendben is volna, hiszen a kutyusok elég mozgékonyak ahhoz, hogy klubéletet éljenek, de mit szólunk például a hazai nyílászárókat egyesítő *Magyar Ajtó-Ablak Egyesülethez*, nem is szólva az *Első Magyar Kéményszövetség*hez? Ilyen csak a mesében lehet: egyszer egy évben, mondjuk az újévet követő harmadik nap éjszakáján a kémények lekászálódnak a mozdonyokról, a lakóházak tetejéről, útra kelnek a gyárból, az erőművekből, és összejönnek egy titkos helyen, hogy még az első kakasszó előtt megvitassák ügyes-bajos dolgaikat, felpanaszolják a bennük kormot hagyó kéményseprők figyelmetlenségét, és füstölögjenek amiatt, hogy napjainkban már alig akadnak olyanok, akik – a költő szavaival élve – kiállnak értük, mint a kémény. És ez még mindig csak az *Első Magyar Kéményszövetség* tagsága, amely büszke rá, hogy elsőként vezette el a füstöt a magasba, mert a második, a harmadik és a so-

kadik kéményszövetség csak utánuk kezdte meg áldásos tevékenységét.

Amióta arról értesültem, hogy a legújabb kori pesti zsarokban a *dinnye* annyit tesz mint *bunkó*, vagyis *ostoba fajankó*, azóta nem győzök csodálkozni azokon, akik dacolva ezzel a le-sajnáló jelzővel, nem félnek belépni a *Magyar Dinnyeszövetség*be. Érténem, ha a *dinnyetermesztők* hoznának létre szövetséget, de nem, ez a *dinnyeszövetség*. Hiszen, ha – mint láttuk – a Magyar Labdarúgó Szövetségnek a labdarúgók vagy a Magyar Cserkészszövetségnek a cserkészek a tagjai, abból logikusan következne, hogy itt a (görög- és a sárگا-) dinnyék lépnek egymással szövetségre. Ugyanúgy, akárcsak az autógumik a *Magyar Gumiabroncs Szövetség*ben.

Ezek persze ártalmatlan egyesülések, amelyek a légynek sem ártanak. Ellentétben például a *Magyar Kullancsszövetség*gel, amelynek tagsága – a szervezet nevéből ítélve – Lyme-kórt és egyéb nyavalyákat terjeszt a lakosság körében. E betegségek akár országos katasztrófához is vezethetnek. Ha ez a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Felügyelőség hatáskörébe tartozna, még remélhetnénk, hogy az a fogyasztók védelmére kel. De nem így áll a dolog. Ha tömeges szerencsétlenség vagy természeti csapás fenyeget, akkor bizony rosszul áll a szénánk, mivel az illetékes szervezet, az *Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság* nevéből bizonyos analógiák (pl. a *környezetvédelem*) alapján arra következtethetnénk, hogy ez az intézmény nem bennünket véd, nem a baj megelőzésén, elhárításán, hanem épp ellenkezőleg: a katasztrófa védelmén munkálkodik. (Valójában persze a *katasztrófavédelem* összetétel a katasztrófa elleni, azzal szembeni védelemnek a tömör elnevezése.)

A végére hagytam kedvencemet, azt a felsőfokú tanintézetet, amelyben a disznókat tanítják – bizonyára a hízás, a pocsolásban való dagonyázás, a moslékzabálás fortélyaira. Ez a *Sertésakadémia*, ahol a hallgatók azt sajátítják el a legmagasabb fokon, hogyan készüljenek fel a karajjá, kenőmájassá, paprikás kolbásszá válásra.

Kulcsár István

A telek eladó vagy boltos?

Balatongyörök határában egy üres telken felállított hirdetőtábla – biztos, ami biztos – négy nyelven is igyekszik tudatni az arra járókkal, hogy a telek gazdát óhajt cserélni:

ELADÓ / ZU VERKAUFEN / FOR SALE / ПРОДАВЕЦ

Az orosz nyelvű feliratot látva igencsak elkerekedett a szemem! Nem, nem a cirill betűs írásmód miatt lepődtem meg (abba a generációba tartozom, amelynek még kötelező iskolai tantárgy volt az orosz nyelv), sőt azt is természetesnek tartom, hogy az utóbbi években, mióta egyre több orosz nyelvterületről érkező, pihenni, gyógyulni, strandolni vágyó vendég érkezik a Balatonra, egyre több cirill betűs tájékoztató felirattal találkozni: a plakátok, útbaigazítások, reklámtáblák orosz nyelven is csábítják a vendégeket vásárolni, fürödni, enni-inni, fodrászhoz, kozmetikába, masszázusra, fogorvoshoz stb. A Balaton-parti települések (különösen a Balaton északi és északnyugati partján) így igyekeznek alkalmazkodni az orosz látogatók igényeihez, ráhangolódni az orosz szokásokra és természetesen a nyelvre is. Az információk sorában a vezető pozícióját többnyire még őrző magyart újabban már általában az orosz követi, megelőzve a németet és az angolt.

Az egyre nagyobb számban idelátogató orosz vendégek minden bizonnyal jó vásárlóerőt jelentenek, és – nem utolsósorban – életben tartják a helyi és a környékbeli ingatlanpiacot is. Ezt nem mellékesen jegyzem meg, ám e folyóirat hasábjain mégsem a Balatonra érkező külföldi vendégek gazdaságélénkítő szerepéről kívánok szólni, sokkal inkább arról, mennyire árulkodnak az idegen nyelvű feliratok a bennszülöttek (magyarok) idegennyelv-tudásának szintjéről. Általános tapasztalat – erről éppen a feliratok tanúskodnak a legmeggyőzőbben –, hogy a hirdetések megfogalmazóinak bizony nem erősségük

az adott idegen nyelv. Ez a megállapítás a Balatongyörök határában felállított táblán szereplő hirdetéssel kapcsolatban is igaznak tűnik.

Az *eladó* lexéma legalább két szófaji értékkel (és ennek megfelelően két jelentéssel) rendelkezik a magyarban:

1. az *elad* ige (-ó képzős) folyamatos melléknévi igenévi formájának a jelentése: 'eladásra szánt, eladásra kínált', pl. *eladó telek* 'olyan telek, amelyet áruba bocsátanak, eladásra kínálnak', *eladó lány* 'kora szerint már férjhez adható lány, férjhez menendő korú lány';

2. a folyamatos melléknévi igenevek általában könnyen válhatnak szófajta (melléknévesülhetnek vagy főnévesülhetnek): az *eladó* melléknévi igenév jelentéstapadással (főnévi alaptagjának elvesztésével) kétféle jelentést vehet fel: (a) *eladó férfi / nő / lány* → *eladó* 'elárúsító, boltos', (b) *eladó árucikk* → *eladó* 'olyan, amit árúsít, elad vki'.

Az idegen nyelvekben azonban más a helyzet: ugyanezeket a jelentéseket sem a német, sem az angol, sem az orosz nyelvben nem lehet egyetlen lexémával kifejezésre juttatni. Az orosz a 'vmi eladásra van kínálva' jelentést egy visszaható képzős, szenvedő jelentésű igével fejezi ki (pl. *этом доме продаётся* 'ez a ház eladó'), a 'boltos, eladó = az a személy, aki elad vmit vmilyen boltban' jelentést pedig a *продавец* főnévvel. A kettőt semmiképpen nem célszerű összekeverni, ahogy azt a hirdetés készítője tette.

A plakátok szereplő remek leiterjakab (azaz a *продавец*) okkal csal mosolyt az ember arcára! Mulatságos ez az orosz titalátal, de sok egyéb kvázi-német és kvázi-angol szöveg is kellemes szórakozást kínál a nyelvtudóknak. Zárójelbe ki lehetne írni utánuk: „Nix tájcs”, „No English”, „Nye ponyemájú”, és így tovább...

H. Varga Márta

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Az INNET projekt a nyelvi sokféleségről

Nincs olyan, a magyar nyelv iránt érdeklődő olvasó, aki ne tudna idézni hangzatos véleményeket a magyar nyelv szépségéről, kifejezőerejéről, eredetéről. – No de mennyiben van igazuk e megállapításoknak? Valójában mennyit tudunk anyanyelvünkről és általában a nyelvekről? Tudnánk-e válaszolni olyan kérdésekre, mint: *Hány nyelv van a világon? Ezeknek hány beszélője van? Egy nyelvnek mely tulajdonságairól mondhatjuk, hogy különlegesek?* – A sort folytathatjuk a nyelvhasználatra, ill. a nyelv használatának a lehetőségeire vonatkozó kérdésekkel: *Mennyire általános a világban, hogy az ember a saját nyelvén tanulhat, művelődhet, illetve érvényesítheti érdekeit? Ritka-e, hogy valaki két-három nyelvet beszél anyanyelvi szinten? Vagy az, ha nincs már senki, akihez anyanyelvén szólhatna, mert ő az egyik utolsó beszélője a nyelvnek...*

Bár európai nyelvekről idegennyelv-órákon szerezhetünk ismereteket, a nyelvekről általában még így is keveset tudunk. A nyelvről való gondolkodásra rendszerint nem marad idő az iskolai nyelvtanórákon sem. Pedig a nyelvről, nyelvhasználatról, a nyelv és az identitás közti kapcsolatáról olvasni, beszélgetni és vitatkozni nagyon izgalmas dolog. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében folyó (EU-s) INNET projekt egyik célja, hogy megteremtse ennek hátterét. A munkában négy európai ország vesz részt. A most bemutatandó anyag már olvasható angolul (languagesindanger.eu), jövőre pedig magyar, német, holland és lengyel nyelven is elérhető lesz.

A munkálatban részt vevő hazai és külföldi szakemberek olyan háttér- és tananyagokat állítanak össze elsősorban középiskolás tanárok és diákok számára, amelyek segítségével a tizenévesek gondolkodásába is beépíthető a nyelvi veszélyeztetettség, nyelvi sokszínűség, nyelvi tolerancia fogalma. Mindez nem csupán a nyelvtankönyvek kiegészítésével (azaz a tananyag további szaporításával) valósul meg, mert a fenti fogalmak és ismeretek többsége más órákon is tárgyalható, pl. angol nyelv, társadalomismeret, kulturális ismeretek, valamint – bármilyen meglepő – a földrajz is ide tartozik! Így ezek az oktatási anyagok különböző nézőpontokból, más-más összefüggésben mutatják be a fenti témákat.

Az érdeklődők egy honlapon találják meg a letölthető tudományos ismeretterjesztő írásokat, feladatsorokat, egyéb hasznos információkat. Az említett témaköröknek jelenleg könyv formában nincs oktatási és közművelődési célokra alkalmas magyar nyelvű összefoglalása. A nyelvi veszélyeztetettségéről, nyelvi sokféleségről általában is kevés a magyar nyelvű tanulmány.

Az internetes oldal több részből áll. A *Tudástár* tulajdonképpen egy tíz fejezetből álló könyv, amely összefoglalja a nyelvről általában, a különböző nyelvi szintekről, a nyelvi sokféleségről, a veszélyeztetett nyelvekről az elmúlt időkig kialakult főbb nézeteket. Az *Interaktív térkép* azokat a veszélyeztetett nyelveket jeleníti meg a világtérképen, amelyek a honlap más részeiben a tárgyalás során előfordulnak. Rájuk kattintva további információkhoz juthatunk az adott nyelvről, beszélőiről, de találunk itt a bemutatott nyelvhez kapcsolódó feladatokat, kvízzjátékokat, fényképeket, videókat is. A *Tananyagok* pedig szabadon felhasználható óravázlatok, illetve feladatok gyűjteménye a fenti tantárgyakhoz.

A következőkben azt illusztráljuk, hogy miféle összefüggésekre lehet rámutatni, milyen fogalmakat lehet megismertetni, miközben a megbeszélések során a tanulók problémamegoldó képessége fejleszthető, és általános műveltségük is gyarapodik.

Egyik példánk a földrajzhoz készített tananyag kapcsán szemléltet kevésbé ismert összefüggéseket. Meglepő lehet, hogy a földrajzi, éghajlati viszonyok közvetlenül is hatással lehetnek a nyelvek sorsának alakulására. Az alábbi példa nem szerepel a tananyagban (hasonlóak igen), ellenben aktualitása van.

2013 novemberében a Fülöp-szigeteken hatalmas pusztítást végzett a Haiyan tájfun, a hírek a több ezer halálos áldozatról, anyagi károkról és több millió otthonát veszített ember-ről szólnak. Az ország óslakosainak száma 10 és 20 millió fő között van, sok kis nép él a szigetvilágban. A tájfun által súlyosan érintett ötven egyike a tagbanua is. Összesen kb. tízezer vannak, a nyelvet pedig még kevesebben beszélik. Egyik hagyományos lakóhelyük Coron szigete, ahol a tájfun mindent letarolt. Amikor a különböző szervezetek (pl. az IWGIA, az Óshonos Ügyek Nemzetközi Munkacsoportja) gyűjtésre szólítanak fel, hangsúlyozzák, hogy őshonos, kicsiny nép került veszélybe. Gondolunk-e arra, hogy egy ilyen katasztrófa akár egy teljes nép és vele egy nyelv és egy kultúra eltűnését is okozhatja?

Az éghajlati viszonyok önmagukban is hatással lehetnek egy-egy nyelv alakulására. A hanti és a nyenyec Szibériában élő őshonos népek. Azt gondolhatnánk, hogy ha kb. ugyanakkora közösség hasonló nagyságú területen, hasonló módon él, akkor nyelvük is hasonló módon alakul. Ezzel szemben noha a nyenyecnek valamivel nagyobb területen élnek, nyelvileg jóval egységesebb képet mutatnak, mint a hantik, akiknek nyelv rendkívül tagolt nyelvjárással. Ennek legfőbb oka a földrajzi-éghajlati viszonyokban és az azokhoz alkalmazkodó életmódban keresendő. Az északabbra élő tundrai nyenyecnek réncsordáikkal hatalmas területeket járnak be. Délebbre, az Ob melletti tajga a hantik számára a vadászó-halászó életmódnak kedvezett, amely nem teszi szükségessé nagy területek bejárását. A csoportok egy-egy mellékfolyó, folyókanyar mellett telepedtek le, és nem feltétlenül érintkeznek folyamatosan. Így jelentős nyelvi-nyelvjárási különbségek is nagyobb eséllyel alakulnak ki.

A magyarról is másképpen vélekedünk, ha többet tudunk a világ nyelvi sokszínűségéről. Sokan tartják különlegesnek a magyart gazdag szókincse miatt. Pedig míg a magyarban például az állatszínnevek tudnak kifejezni árnyalatnyi különbségeket, addig más nyelvekben az ottani élővilág – az ember szemszögéből jelentős – fajainak azonosítására alakul ki az elnevezések hosszú sora: például a trópusokon változatos halfajták, másutt a mézelő méhek számtalan fajtájának jelölésére. A közép-afrikai baka nyelvben az elefántra kilenc elnevezés létezik, amelyek az állat életkorára, nemére, testi erejére is utalnak – hiszen mindez nagyon lényeges olyan vadásztársadalmakban, ahol az elefánt a fő élelemforrást jelenti. Sokszor büszkélkedünk a *megy* ige számtalan szinonimájával: *ballag, cammog, mendegél, vándorog* stb. – egy namíbiai nyelvben viszont több 'cipel, visz' jelentésű ige használatos attól függően, hogy vállon, kézben, hátton, fejen stb. viszik-e az adott tárgyat. Efféle érdekességeket bőségesen találunk a *Tudástárban*.

A nyelvtan vizsgálata is sok újdonsággal szolgálhat. Az ige-ragozás áttekintése például a baszk, hanti vagy mordvin nyelvben azt mutatja meg, hogy a magyarénál jóval bonyolultabb rendszerek is léteznek – és hogy a tárgyas ragozással sem állunk egyedül! Eközben megtudjuk, hogy más nyelvek az egyes és többes szám mellett használnak kettes számot is (pl. 9 személyes névmásuk van: én, te, ő / mi ketten, ti ketten, ők ketten / mi, ti ők).

Az érdekességeket, példákat a végtelenségig szaporíthatnánk. A jelen írással az volt a célunk, hogy felhívjuk a figyelmet a készülő honlapra, hogy majdan minél többen olvassák és használják a feltöltött anyagokat.

Sipos Mária – Szeverényi Sándor

A szerzők a Nyelvtudományi Intézet Finnugor és Nyelvtörténeti Osztályának munkatársai. (A szerk.)

„Egy nyelvésznek néha a maga védelmével is foglalkoznia kell...”

Páros interjú Hódi Évával és Hódi Sándorral

*A szerbiai Adán minden ősszel megrendezik a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokat. Ekkor zajlik a vajdasági magyar középiskolások anyanyelvi vetélkedője, megemlékeznek az adai születésű Szarvas Gáborról, valamint kiállítás és nyelvészeti konferencia, kiadvány is gazdagítja a programot. Ennek a fontos eseménynek a szervezője, irányítója **Hódi Éva**, a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület elnöke, valamint férje és a fenti munkában is segítője, **Hódi Sándor** pszichológus. Hol és mikor kapcsolódott össze életük?*

HÉ: Budapesten születtem, az egyetemen hozott össze minket a sors. 1973-ban kötöttünk házasságot, 1975-ben kiköltöztünk Jugoszláviába, Adára. Az adai középiskolában kezdtem tanítani, férjem a helyi szerszámgépgyár munkapszichológusa lett. A 90-es évek elején Jugoszlávia szétesett, de a civil szerveződés megindult. Ekkoriban alakult meg a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, melynek elnökévé választottak. Az Egyesület munkájába férjem is bekapcsolódott, és komoly szellemi municióval gazdagította az Egyesület tevékenységét.

HS: A főváros után tulajdonképpen belecöppentünk egy kisvárosi életbe, és vele együtt a kisebbségi létbe. Közél negyven éve tartó küzdelmes élet lett belőle. Szerencsére Budapesttől, Magyarországtól sohasem szakadtunk el teljesen. Tudjuk, aki akarja vinni valamire, Budapestre igyekszik. Éva pedig a pesti életformát és az azzal járó lehetőségeket felcserélte egy vergődő-haladó kisebbség szellemi-kulturális életének felemelésére, nemzetmentő munkára.

Hogyan indult a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok?

HÉ: A Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokat 1970-ben szervezték meg először Adán, Szarvas Gábor szülőhelyén. 1972-ben a szoboravató beszédet Bárczi Géza tartotta. 1976-ban két előadó szerepelhetett. 1981-ben az egész rendezvényt betiltották, a szervezők pártbüntetéseket kaptak. 1993-tól a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület minden évben megrendezte a napokat. A legnehezebb időszak az volt, amikor az ország háborúkat viselt, és az újságok, a rádió, a televízió egyfolytában bementa, hogy külföldi állampolgárok saját érdekükben ne utazzanak Jugoszláviába (Szerbiába). Szűts László közel húsz éven át vezette az általános iskolák 7. osztályos tanulói számára a játékos nyelvi vetélkedőt, a háborús években sem maradt el. Sebestyén Árpád a média vezérigazgatója ellenére is eljött. Ki gondolná, hogy egy nyelvésznek olykor nemcsak a nyelv, hanem a saját maga védelmével is foglalkoznia kell...

A rendezvényen sokan megfordultak...

HÉ: Száznál is nagyobb azoknak a jeles nyelvészeknek és más kiválóságoknak a száma, akik az elmúlt 43 évben részvételükkel megtisztelték rendezvényeinket. A teljesség igénye nélkül: Szathmári István, Szende Aladár, Deme László, Lőrincze Lajos. Nyelvi játékot vezetett Grétsy László. Wacha Imre nagy tapintattal

NÉVJEGY

Hódi Éva: Budapesten született, az ELTE BTK magyar–orosz szakán végzett. Bölcsészdoktor (1984). 1975 óta Jugoszláviában (Szerbiában), Adán él. Az adai középiskolában tanított, majd a Szarvas Gábor Könyvtár vezetője, később igazgatója volt. A Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület elnöke.

Hódi Sándor: Kistószegen született (1943), Nagybecskerekén érettségizett, szakpszichológus diplomát Budapesten szerzett. Bölcsészdoktor (1975). Üzempszichológus, majd klinikus pszichológus Adán. 2001-től a Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, valamint a Magyar Nemzeti Tanács Tájékoztató Bizottságának elnöke. 30 önálló könyve jelent meg.

értékelte a középiskolások beszédversenyén nyújtott produkciókat. Később Bańczerowski Janusz, Zimányi Árpád, Prószyński Gábor, Kiss Jenő, Kemény Gábor, Koltói Ádám, Pusztay János, Büky László, Pomozi Péter, Mínya Károly, Siklaki István, Posgay Ildikó, Ortutay Katalin is a vendégünk volt. Bóna Judit, Solyom Réka, Kugler Nóra, Szoták Szilvia a legutóbbi két évben jártak nálunk. A határon túliak közül: Péntek Jánost, Szabó Mihály Gizellát, a hazai (vajdasági) nyelvészek közül Penavin Olgát, Ágoston Mihályt, Lánicz Irént, Csányi Erzsébetet, Molnár Csikós Lászlót, Cseh Mártát, Katona Editet, Göncz Lajost, Papp Györgyöt, Silling Istvánt, Rajsli Ilonát említaném.

Az egyesület 2013-ban volt 20 éves. Hogyan idézték fel az évfordulón az alapítást?

HÉ: 2013. november 11-én ünnepeltük a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület fennállásának 20. évfordulóját az adai városháza dísztermében. Felidéztem, hogy a Szarvas Gábor emléke előtti tisztelgés mellett a nyelvművelő napok kiszélesítésére, folyamatos fenntartására, új tartalmakkal való megtöltésére irányuló törekvés vezetett minket, tágabb értelemben az a szándék, hogy a kisebbség fogyatkozása ellen az anyanyelv megtartó erejének tudatosításával vegyük fel a harcot.

Mire a legbüszkébbek a négy évtizedből?

HÉ: Örülünk annak, hogy a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok Vajdaság egyik „nagyrendezvényévé”, „intézményévé” nőtte ki magát.

22 kiadványt tudtunk megjelentetni. Úgy érzem, hogy tevékenységünk nélkül szegényebb lenne a vajdasági és az egész magyar kultúra.

Hódi Sándor több munkát is irt a nemzetstratégiáról. Ebben hol és hogyan foglal helyet a nyelvstratégia?

HS: Mindennapi tapasztalat számomra, hogy az anyanyelv ki-szorul az élet bizonyos színtereiről: nyelvi hiányállapot lép fel, ami magában hordozza a további nyelvromlás és nyelvvesztés lehetőségét. A nyelv helyzete és az adott nyelvet beszélő nép társadalmi helyzete szorosan összefügg egymással. Nyelvi jogokról, nyelvi egyenjogúságról beszélni az önrendelkezés lehetősége nélkül üres szemfényvesztés. Mivel korlátozódik a tér, ahol a magyar nyelvet az utódállamokban még használni lehet, a tervezett nemzetstratégiát nem lehet egy jól átgondolt nyelvstratégiától elválasztani: értelemszerűen a magyar nyelv védelme lenne a magyar nemzetstratégia egyik sarktétele. A magyar nemzetstratégiának természetesen egy meglehetősen bonyolult világpolitikai helyzethez kell igazodnia, anélkül azonban, hogy az anyanyelv presztízsének növelése, elsajátításának, korszerűsítésének és művelésének a kérdése háttérbe szorulhatna. Ez Magyarország számára elsőrendű állami feladat. Nevezetesen, hogy a magyar nyelvnek a Kárpát-medencében élő magyarok számára anyanyelvként kell megmaradnia. Önmagukban véve a nyelvi jogok mit sem érnek a kisebbségek (magyar nemzetrészek) helyzetének közigazgatási és politikai rendezése nélkül, ami a gyakorlatban az autonómiák rendszerének a kiépítését és biztosítását jelenti. Ezért a nemzetstratégia második sarktétele a nemzeti önrendelkezés kérdése.

Melyek a vajdasági nyelvművelés számára a közeljövő feladatai?

HÉ: A vajdasági magyar nyelvművelés intézményesítésében látom az előrelépés fontos lehetőségét. Több éve fáradozom egy magyar nyelvi intézet vagy nyelvi iroda felállítása ügyében. Most a Magyar Nemzeti Tanács felkarolta a kezdeményezést. A nyelvi intézetnek vagy irodának egyébként jogi akadályai nincsenek, egyedül anyagi feltételeken múlik ennek működtetése.

HS: Az új nemzetstratégia, ami vélhetően a magyar nemzetközösségi társulás új formáját is jelenti, reményeim szerint esélyt kínál a magyarság számára nemcsak a túlélési stratégiához, hanem a nemzet erősödéséhez, szellemi, anyagi és létszámbeli gyarapodásához is. Meglátásom szerint a délvidéki magyarság (megmaradása) csak ennek a nyelvi, kulturális, gazdasági és politikai kapcsolathálónak a részeként képzelhető el.

B. G.

A teljes interjú az E-Nyékben, a www.mnyknt.hu oldalon olvasható! (A szerk.)

Kérdések és válaszok

Hogyan kell írni a szürkemarha gulyásleves?

A magyar szürke marha szó szerkezet különírt formában szerepel az Osiris Kiadó Helyesírás című kötetének (OH.) 1024. oldalán. A kértetett kifejezést a mozgósabály alapján így írjuk: *szürkemarha-gulyásleves* 'szürke marhából készített gulyásleves'. A magyar helyesírás szabályai (AKH.) 139/b pont értelmében.

Ergonomikus vagy ergonómikus? Mikor rövid, mikor hosszú? Van-e erre valami ésszerű magyarázat?

A helyes írásmód: *ergonomikus* (OH. 659). Az idegen eredetű szavak nagy részére igaz, hogy a tö belsejében változik a magánhangzó hosszúsága, pl. *harmonia*, *harmonikus* (AKH. 28.).

Hogy kell szabályosan írni a következő kifejezést: verseny szán húzó kutya vagy versenyszánhúzó-kutya vagy versenyszánhúzókutya?

A kérdésben szereplő egyik változat sem helyes.

Ha versenyszánt húzó kutyáról van szó, akkor a helyes változat a *versenyszánhúzó kutya* (AKH. 138. és 112.), vagyis külön kell írni az összetett szóból álló melléknévi igenevet a főnévtől.

A másik változat – *verseny-szánhúzókutya* – a szabályok nem helyes alkalmazásával jött létre. A különírt *szánhúzó kutya* szerkezetet a *verseny* szóval bővítve a mozgósabályt alkalmazták (139/b), félreértve a szabályt. A *verseny* ugyanis nem a *szánhúzó kutya* bővítése, hanem a *versenyszán* a kiindulás.

Más eset, ha *szánhúzókutya-verseny* lenne. Itt a mozgósabályt alkalmazhatjuk 'szánhúzó kutyák versenye' jelentésben.

Az ellenőrzés összetételnek számít? Ugyanis a fegyverzet-ellenőrzés kifejezést megtaláltam egybeírva is. Melyik a helyes, ha szótagot számolunk?

A helyes írásmód a kötőjeles: *fegyverzet-ellenőrzés* (a két szótagból álló igekötő ugyanis külön összetételei tagnak számít: AKH. 138.).

Ha a rejlik igét E/3. személyben -hat/-het képzővel akarnám ellátni, az hogy lenne? Rejllhet? Ez helyes?

A *rejlik* a hiányos ragozású igék közé tartozik, mint pl. a *csuklik*. A ható ige képzője előtt a szótó magánhangzóval bővül: *csukolhat*. A *rejlik* esetében ez az alak is hiányzik. Ilyenkor körülírással vagy másik igealakokkal szokás helyettesíteni: *rejtőzhet*.

Hogy mondjuk magyarul a szocioökonómiai státus kifejezést?

A *szocioökonómia* magyarítása nem egyszerű feladat. Itt iskolai tanulók háttérének meghatározásáról van szó, amit leginkább a *szociális/társadalmi helyzet* vagy a *családi háttér* kifejezésekkel lehet visszaadni. A fogalom jelölésére a *társadalmi, gazdasági, vagyoni helyzet*, illetve a *(családi) háttér* egyaránt megfelelőnek látszik.

Alike-ot miért lájknak magyarisítjuk, ha a trade-et trédnek, nem pedig tréjdnak?

A magyarban az angol szavakat általában törekszünk a kiejtés szerint átírni. Az angol kiejtés tükrözése a magyarban nem mindig következetes, van, amikor a *j*-szerű hang bekerül az átírt változatba (*fájl, lájk*), máskor meg nem (*tréd*). Figyelmébe ajánlom Horváth Péter Iván írását e témáról: Lenn, déjlen, éjdes éjen éjdent reméjlsz (<http://e-nyelvmagazin.hu/2011/09/01/lenn-dejlen-ejdes-ejen-ejdent-remejlsz/>). A *tréd* kiejtett alak több helyesírási és idegen szavak szótárában így található. Legalább a szótárkészítők egységesek ebben...

Hogy írjuk helyesen a rázott/megrázott csecsemő szindróma kifejezést (kötőjel, egybeírás valahol)?

A *rázott/megrázott csecsemő szindróma* szabályosan a mozgósabály alapján: *rázottcsecsemő-szindróma*, *megrázottcsecsemő-szindróma* (a helyesírási szabályzat 139/b pontja értelmében).

Nagyon csúnyán néz így ki: *megnembocsátás*. Mégis, használható-e ez a kifejezés a keresztény szakirodalomban, vagy nagyon durva?

A helyes írásmód: *meg nem bocsátás*. A *meg nem bocsát* szerkezetből egy képző segítségével (-ás) alkotunk főnévi szerkezetet, és a különírást megtartjuk. Ha újabb képző járul hozzá, akkor a két képzőnek már összerántó ereje van: *megnembocsátási*. (Hasonló, szótározott példa: *meg nem támadás, meg nem támadási*.)

Mit jelent: *gavar*? Csokonai Vitéz Mihály A tél című versében olvasható, idézem a szöveggörnyezetet: „Követi sok gavar, csirippal utána / Sok öreg-bírótól irtózó Susánna.”

A *gavar* jelentése: gavallér. Már egy 1844-es kiadású könyvben megadták ezt a jelentést lábjegyzetben.

Mi az -nd a körönd szavunkban?

A *körönd* szó a nyelvújítás korában, a 19. század elején keletkezett. Két elképzelés van arra, hogy a 'kör alakú tér' jelentésre hogyan alkották meg a *körönd* szót. Az egyik elképzelés az, hogy a *rotunda* 'kör alakú épület(rész)' mintájára került a magyar szó végére az *-nd* mintegy képzőként. A másik elképzelés szerint egy tájnyelvi szó, a *köröndös-körül köröndös* előtagjából keletkezett elővonással (Szily Kálmán: A magyar nyelvújítás szótára. Nap Kiadó, Bp., 1999, 188). (A *köröndös* szórványosan önállóan is előfordult a 19. században.)

Van egy speciális étel, aminek gondot okoz a helyesírása: piritott tészta leves.

„Ha az eredetileg különírt szerkezet jelzője ugyanolyan hosszú mássalhangzóval végződik, mint amilyennel a jelzett szó kezdődik, a három azonos mássalhangzó miatt nincs mód az egybeírásra, ezért a két kötőjeles megoldás jöhet szóba: *barokk-képre restaurálás, égetett-tégla-értékesítés, festett-tapéta-bolt*” (OH. 133). Ennek alapján tehát a javasolt írásmód a *piritott-tészta-leves* (de a *piritott tészta* különírandó).

Tamási Áron Ábel a *rengetegben* című regényében olvasható az alábbi mondat: „Amikor ilyeneket feleltem, Fuszulán mindig jól megnézett engem, s látszott rajta, hogy nem tudja: komolyan beszélek-e, vagy az ő szőre ellenében.” A *szőre ellenében* miként értelmezendő?

Tamási Áron e kifejezése egy másik művében is megtalálható (kb. hasonló a jelentése: „Nem válaszoltam a szőre, ami simogatott ugyan, de szőr ellenében”), szótárakban azonban nem találtuk. Az állatok szőr ellenében (vagyis visszafelé) való simogatása kellemetlen érzést vált ki az állatokból. Tamási Áron szövegében átvitt értelemben használatos ez a szerkezet. Az idézett mondatot így értelmezhetjük: 'komolyan beszélek-e' vagy 'ugratom', így okozva kellemetlen érzést, esetleg: 'kedve ellenére, bosszantására'.

Helyes-e a kezdőbb szó?

A *kezdő* szó eredetileg melléknévi igenév, s ilyen használatában nem fokozzuk. Pl. a *mondatot kezdő szó, a mérközést kezdő rúgás* kifejezésben.

A melléknévek nagy részét lehet fokozni, a melléknévi igenevekből lett melléknéveket is, pl. *forró, forróbb*. Ha a *kezdő* melléknévként használatos, s a szöveggörnyezet az összehasonlításról szól, akkor elképzelhető a fokozása: *ő kezdőbb író, mint te* ('gyakorlatlan, még inkább a pálya elején tartó' jelentésben). Szórványosan van rá példa („Ott, a nálunk is kezdőbb nemzet fiai között, ahová...” – írja Szabó Magda az egyik regényében a Magyar nemzeti szövegtár adatai szerint.)

Társaságban hallgattuk Korda György Reptér című szármát. Vita alakult ki, hogy hogyan kell mondani, ha ismétlést kér valaki. Játssz le, légy szíves, még egyszer a Reptért vagy a Repteret?

Tulajdonnevek (személynevek, helynevek, címek) esetében ha nem is szabály, de törekvés az eredeti szóalak felismerhetősége végett a teljes, változatlan tö boldalékolása: *Reptért*. Nem címként viszont: *Gépünk rövidesen eléri a repteret*. De nem hibás ez sem: ... a *reptért*. (Vö. *halászevet* – *halászlét*.)

Összeállította: Dede Éva

Összehasonlítások – álcázások

Mi az oka az emberi nyelvek elképesztő sokféleségének? (100) Ha az emberiségnek csak egy nyelve volna, akkor annak szubjektív volna egyszer s mindenkorra kijelölné a létező világ emberi megismerésének szűk útját. (105) Izgalmas antropológiai, valamint összehasonlító nyelvi jelenségek felsorolásával kívánja megértetni a nyelvek világát **Hegedűs József**. Régióta hiányzik a nyelvi jelenségeket összehasonlító munka. Az első magyar nyelvészeti könyv, a *Grammatica Hungarolatina* egyszerre a latin és a magyar nyelvtan. Egészen pontosan: latin mintára írja le a magyart. A könyv egyik fő kérdése: hogy jött létre a nyelv? Az ember egy időben éntudattal, specifikus memóriával, gondolkodással mint célzottan, értelmesen reflektáló készséggel és a nyelvvel együtt merült fel a történelem őshomályából. (49) A memóriába épült strukturáltság lehet a nyelv kezdete. (65) Ki lehet mondanunk: a nyelv kutatása – az elme tanulmányozása. (57) Az emberi nyelv sokarcúsága, az idegen nyelv rejtélye: a multiverzalitás. (72) A homogén univerzális nyelvtan helyébe a multiverzalitás lép. (89) Az elménkben épült anyanyelvi „engramok”, az eredeti világkép gátló tényezőként hatnak. (87) A könyv másik nagy kérdése: az anyanyelv és az idegen nyelvek viszonya. Az anyanyelv – idegen nyelv különbözősége a következő: az anyanyelv elsajátítása öntudatlan, szándéktalan és felfelé, a tudatosság felé halad, míg az idegen nyelv felülről, a tudatosságtól lefelé halad: tudatos és szándékos. (43) Érdemes fölfigyelni arra, hogy a nyelvekben vannak hasonlóságok. Az egyetemes nyelvtan lehetséges univerzális szerkezete: minden nyelvben van alany (főnév vagy ennek helyettesítője), állítmány (rendszerint ige), határozó (hely-, idő-, mód- stb.), tárgy (főnév vagy más), valamint állító, tagadó, kérdő mondatfajta. (70) A nyelvtanról szóló rész gazdag összehasonlító példákat hoz az igeidők, a modalitás (egyedi álláspont), a főnévi igenév, a szórend, a birtoklás stb. nyelvekben különböző megoldásaira. Idegen és anyanyelvi műveltségünket gazdagító áttekintésének egyik következtetése: Az idegen nyelv tanulása egyben az anyanyelv mélyebb megértését is elősegíti. (219) (*Hegedűs József: Az idegen nyelv. Nyelvek – nyelvtanulás. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2012. 290 oldal.*)

*

Régióta hiányzó nyelvészeti pragmatikai összefoglaló **Péter Mihály** új könyve. Kiindulópontja: a nyelv nemcsak kifejezése, hanem legalább annyira leplezése is gondolatainknak, érzelmeinknek (*velatív* = leplező funkció). Ahogy Wittgenstein is mondta: A nyelv áruhába öltözteti a gondolatot. Ennek a pragmatikai nyelvtudománynak kulcsszavait csupa *i*-vel így foglalhatjuk össze: *interakció* (együtműködés), *implikáció* (bennfoglalás), *intenció* (szándék-tulajdonítás), *inferencia* (következtetés). A nyelvhasználat – természetéből fakadóan – gyakran vezet félreértésekhez, annál gyakrabban, minél nagyobb az eltérés a társalgásban részt vevők „kognitív” környezete között. Ez különösen költői szövegek esetében mutatkozik meg, amelyeknek kontextusa végletesen egyéni vagy rejtett, s már-már szabad asszociációkra emlékeztető „olvasatokra” ad lehetőséget. Ezzel az irodalomtudomány egyes képviselői nemcsak élnek, hanem olykor vissza is élnek. (35) A pragmatika választ keres a nyelvi funkciókra. Ezek száma korlátlan. Itt a következőket említi: instrumentális („ezt kívánom” – materiális szükséglet kielégítése), regulatív („tedd, amit mondom”), interakciós, személyes, heurisztikus (a valóság megismerésére irányuló), imaginatív (körnnyezetalakító), reprezentációs (tartalmak közlése). Később megjelennek ezek is: perszuazív (rábeszélő), fatikus (kapcsolattartó). (49–52) Izgalmas belegondolni, hogy a jakobsoni kommunikációs funkciók

hogyan kezdtek el szaporodni az utóbbi évtizedekben. És még nincs vége. Időszerű kommunikációs kérdéseket vet fel, és tömör megfogalmazásban tárul elénk az álcázás, hazugság, tabu, eufemizmus, propaganda, reklám, vicc kérdése. Mindezeket antropológiai, evolúciós jegyekkel támasztja alá. (*Péter Mihály: A leplező nyelv. Álcázás és ámitás a nyelv használatában. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2012. 167 oldal.*)

*

Ha már a hazugságnál tartunk, **Hódi Sándor** könyvének címeiben a provokáló kérdés: Miért hazudnak a politikusok? A vajdasági pszichológus szerint a hazugság a mindennapi élet egyik leggyakoribb és legváltozatosabb formában megnyilvánuló rendellenessége. Formái: elhallgatás, csúsztatás, álcázás, ködösítés, mellébeszélés, elrejtés, félrevezetés stb. (55), alakzatai: modorosság, tettetés, álarcviseles, szimulálás, figyelemelterelés, ürügykereső öngazolás, képmutatás, alattomos viselkedés. (56) Politikai pályán megmaradni azoknak sikerül, akik ezt mesteri fokon gyakorolják. Megoldás nincs: Nem oldódhatunk fel a politikában, de nem is léphetünk ki belőle, mert minden politika. (64) Ráadásul az emberek bizonyos dolgokat hallani akarnak, utópiákat kergetnek, döntéseikben irracionális elemek játszanak szerepet. Elgondolkodtató: A népek rendszerint akkor jutnak nagy bajba, ha a fogalmak tisztázatlansága miatt nem érzékelik, hogy bajban vannak. (66) Sőt, a híres politikai jóstehetségnek is híján vagyunk: a magyar politikai palettán (beleértve a kisebbségi politikusokat) Jugoszlávia végnapjaiban senki nem látta előre az ország szétesését. (23) Kommunikációs síkra terelve: korábban az egyszerű halandó nem jutott információhoz, ma belefut az információba. (33) (*Hódi Sándor: Miért hazudnak a politikusok? Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, Ada, 2012. 138 oldal.*)

*

A hazug-társadalom szociográfusi-szépirodalmi megfogalmazása **Temesi Ferenc** aparegénye. Az egyik író éppen befejezi apjáról szóló könyvét, amikor kiderül, apja besúgó (susogó, jelentő, pacsirta, vamázer, köpöcsésze...) volt; a másik író éppen akkor kéri ki a levéltárból az apjáról szóló jelentéseket – maga is megdöbben, egy tászkányi anyagot susogtak össze róla, születik belőle egy regény, Temesi Ferenc: Apám. Önmagában érdekes, ha egy íróember felnőtt korában sem jön rá apja kettős életére, mert Temesiék pontosan tudták: szaglászna utánuk. Csak azt nem tudták: mennyire. Átlagos értelmiségi tanárember volt az apja. Bűne az volt, hogy 56-ban Szegeden egy napig szervezte a kisgazdapártot, s baráti körben bírálta a rendszert. Ezért két embert állítottak rá, akik 71-ig jelentettek róla. A sokszor megfelelni vágyásból „hazudott” jelentésekből kirajzolódik a Temesi család élete, az igazgatóságából elbocsátott, napköziotthonos nevelővé vált apa sorsa. A regényben az író mesél apjáról, ahogy ő látta, a kettőtört karrieren át a gyermekeiben remélhetőleg megtalált boldogságig. A jelentések alkalmanként nyelvi részletekbe menően idézik fel a beszélgetéseket (pedig nem jegyzetelhetek, s nem készítettek hangfelvételt a susogók). A jelentésekbe beleírt a szerző: vitatkozik, hiszen jobban, de legalábbis másként ismeri a valóságot. A jelentések nyomán fejezetről fejezetre kibomlik a két „susogó” jelleme is, egyre közelebb kerülünk hozzájuk, s a könyv végén lebuktatja (dekonspirálja) őket; az egyik lebuktatásában a sokszor használt *mondotta* szóalak is segít. Az író emléket állít, elégtételt ad apjának, de a fájdalom itt marad: minden oldalon. (*Temesi Ferenc: Apám. L'Harmattan, Budapest, 2013. 206 oldal.*)

**Hegedűs József:
Az idegen nyelv**

**Péter Mihály:
A leplező nyelv**

**Hódi Sándor:
Miért hazudnak
a politikusok?**

**Temesi Ferenc:
Apám**

Balázs Géza

Klasszikus magyar retorika

„Ma, amikor a média uralmának korát éljük, és megkerülhetetlenné vált a szó hatalma, ismét szükségessé vált a retorikai iskolázottság” – írja könyvének hátoldalán **Adamikné Jászó Anna**. Az évezredek hagyományokkal rendelkező retorika új, átfogó, rendszerező művét vehetjük ezúttal a kezünkbe. Átfogó jellege címéből is következik: *Klasszikus magyar retorika*. A kiadvány tartalma a *klasszikus* szó több jelentését is magába foglalja. Egyfelől azt jelzi, hogy a könyv alapeszméje – Platónról és Arisztotelészről kiindulva – az antik retorikai hagyományra épít, megtartva annak számos rendszerezési sajátosságát. Másfelől pedig ennek a hagyománynak az időtállóságára hívja fel a figyelmet. Harmadrészt a modern retorikaelméletek közül azokat tárgyalja, amelyek – a szerző megítélése szerint – marandó értéket képviselnek. A retorika alkalmazása és tanítása tehát még ma is aktuális.

A kiadvány alcíme: *Argumentáció és stílus*. Szerencsés választás, hiszen ez az a két építőelem, amelyet a retorika pilléreinek tartanak. Az argumentációt (retorikai érvelést) azért, mert egybefog három dolgot: a szónok jellemét, a közönségre tett megfelelő hatást és a beszédet magát – ezek egyike nélkül sem hiteles a beszédmű. A stílust pedig azért, mert a retorikától elválaszthatatlan: a szóképek és alakzatok vizsgálata is ide tartozik.

A *Klasszikus magyar retorika* szerkezetében híven követi az antik felfogást. Az első négy fejezet (Általános tudnivalók; A szónok és a hallgatóság; A prózai művek rendszere; A beszéd fajták) a retorikai alapfogalmak és viszonyok tisztázását tűzte ki célul. Ezután a szónok öt feladatán keresztül (feltalálás, anyaggyűjtés, elrendezés, emlékezetbe vésés, előadás) mutatja be az érvelés, a beszéd szerkezet és a stílus kidolgozásának lehetőségeit, valamint tanácsokat fogalmaz meg és gyakorlatokat közöl az emlékezetbe vésés segítéséhez és az előadásmódhoz. Ezt követően két fejezetet szentel az esszé és a levél írásbeli műfajának, egy fejezetet pedig a retorikai elemzésnek. A beszéd pillérének tartott érveléshez is támpontul szolgál: az érv-

forrásokat (érvelési közhelyeket, toposzokat) is rendszerezi, osztályozza.

A mű átfogó jellegét erősíti az is, hogy tartalmilag is teljes képet kapunk: a retorika fogalmától egészen az írásbeli műfajokig, valamint a retorikai elemzés módszerének tárgyalásáig jutunk – a szerző ezzel is rávilágít arra, hogy az idők folyamán a retorika fogalma kitágult: már az írásbeli műfajok elemzése is hozzátartozik. Ennek megfelelően a magyar irodalom legjavából, valamint a közelmúlt beszédeiből és szépirodalmából válogatott gazdag példaanyaggal (pl. Petőfi- és Jókai-idézetekkel) szemléltet minden egyes új retorikai fogalmat, és minden fejezet végén a megtanult ismeretekhez kapcsolódó feladatok, gyakorlatok is helyet kapnak. A kötetben további példák és teljes elemzések is találhatóak például Ravasz László prédikációiról és Martin Luther King híres „Van egy álmom...” kezdetű beszédéről, de Szókratész védőbeszédének elemzését is elolvashatjuk.

Fontos erénye a kiadványnak, hogy hazánkban eddig kevésbé ismert szemléletmódokat, módszereket próbál a köztudatba emelni: itt csak Stephen Toulmin érvelési modelljét és a Kenneth Burke által ismertté tett négy mestertrópus fogalmát említjük meg. Ez utóbbival a szerző kísérletet tesz a szóképek és alakzatok (mint a szónoki beszéd ékességei) egyértelmű rendszerezésére, így a hosszú idők alatt kialakult kétértelműségek és félreértések tisztázására is (pl. a metonímia és a szinekdoché fogalma kapcsán). Feladatának tekinti továbbá azt is, hogy az antik gondolkodásmódnak a retorikai rendszerezésben játszott szerepét is feltárja, bemutatva az érvelési közhelyekkel való összefüggését.

A *Klasszikus magyar retorika* nem titkolt célja, hogy tankönyvként szolgáljon a középiskolák és a felsőoktatási intézmények retorika iránt fogékony tanulóinak. Példaanyagát ezért is vette túlnyomórészt azokból az iskolai olvasmányokból, amelyekkel ez a korosztály találkozik. A kötet forgatását nemcsak a diákoknak, hanem a tanároknak is ajánljuk mint a gondolkodás és a beszéd tanításának új kézikönyvét. Hiszen – Babits Mihály szavaival – „gondolkodni és beszélni: voltaképp egy. Gondolkodás nem képzelhető beszéd nélkül és megfordítva”. (*Holnap Kiadó, Budapest, 2013, 548 oldal, 4900 Ft.*)

Pölcz Ádám

Itt a videó a Boeing becsapódásáról

Az Index című internetes hírportál 2013. november 18-án hétfőn az alábbi hírt közölte:

„Előkerült egy videofelvétel a vasárnapi orosz légi balesetről, ami ötven ember halálát okozta. A Tatarstan légitársaság Boeing 737-es gépe rossz időjárási körülmények miatt többször próbált meg landolni Kazanyban, de végül lezuhant, és felrobbant. A Life News videóján látszik, milyen nagy sebességgel csapódik a földhöz a gép, és mekkorát robban, az utasoknak esélyük sem volt a túlélésre.”

Eddig a megrendítő hír. S most néhány megjegyzés az olvasótól:

Remélhetőleg nem a videofelvétel előkerülése okozta a szerencsétlenséget, csak elég szerencsétlenül szerkesztette meg valaki a fenti mondatot.

Az *amely* vonatkozó névmás határozottabban utal a légi balesetre, bár érzem, így sem tökéletes: „Előkerült egy videofelvétel a vasárnapi orosz légi balesetről, *amely* ötven ember halálát okozta.”

A közbevetett fogalmazásmód az egyértelmű, ez minden félreértést kiküszöböl: „Előkerült egy videofelvétel a vasárnapi – ötven ember halálát okozó – orosz légi balesetről.”

Mondatrészek közötti és kötőszó elé nem teszünk vesszőt: lezuhant és felrobbant.

Nincs itt a videó, csupán néhány bosszantó pongyola-ság. Méghozzá nem is kevés.

Szűcs Bertalan

A Szép és a Jó új otthona

A sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum

2013. október 26-án nyitotta meg kapuját Sátoraljaújhely legszebb épülete. Ezt az elfoglaltság mondatja velem, mert „hivatalosan” a legszibbnek és legértékesebbnek a Zempléni megyeházát tartják, amely a város főterén áll, szentháromságos együttlétben Kossuth Lajos szobrával („büszke vagyok arra, hogy magamat újhelyi magyar embernek nevezhetem”) és a hatalmas római katolikus plébániatemplommal. Ez lehet, hogy így is van, de a mi épületünk múzeum! A Múzsák Otthona! S ez, költői értelemben, mindennél több: a tudomány és a művészet az emberi életben a legelső, eszményképünk, Kazinczy Ferenc szerint legalábbis az. De tárgyilagosan szemlélve is igaz lehet, hiszen a 18. században klasszicista stílusban épült főhomlokzatával és a 19. században hozzátoldott két mellékszárnyával mára eklektikus hatást keltő épületegyüttes belső loggiás udvarával emberi léptékű, harmonikus életérzést sugall. És azok a történelmi lábnyomok, melyek lépcsőit, tereit taposták! Itt működött Széchenyi István kezdeményezése nyomán a Zempléni Casino Társaság, a reformkori művelődési-közéleti kör, itt volt a casino jegyzője a fiatal Kossuth Lajos, a kör titkára Kazinczy Gábor. Itt választották tiszteletbeli taggá „nagyfényű hazánkfíát”, Széchenyi Istvánt, a „nagy polgárt”, Wesselényi Miklóst, a „tiszteletbeli polgártársat”, Kossuth Lajost és a „nagy férfiút”, Deák Ferencet. Itt volt a casino vendége Petőfi Sándor 1847. július 10–11-én, amikor a nagy nyelvújító, Kazinczy Ferenc széphalmi sírját is felkereste.

2012–2013-ban egy pályázat segítségével tetőtől talpig megújult ez az ihletadó épület, s megépülhetett a neves történelmi hagyományokhoz méltó két kiállítás. A nagyobb és rangosabb „A Szép és a Jó” főcímet, „Kazinczy és a művészetek” alcímet kapta. Kazinczy Ferenc mindenekfelett szerette a *szépet*. Ez volt vezéreszménye, mely előtte járt a *jónak*, a boldogságnak, boldogulásnak. Első gyermeke születésekor így írt: „Térdre buktam, midőn a kis csecsemőt megláttam, s kértem az élet Istenét, hogy éltesse a Jónak, Szépnek s Igaznak szeretetében, nevelje és adja neki azt a szerencsét, amelyen az atyja mindenkor leginkább törekedett, hogy szeretessék a Jóktól, habár lakolni fog is ezen szerencséért, mint az atyja lakolt.” *Az Igazról* ugyan nem szól kiállításunk címe, mégis hadd jegyezzem meg, hogy a kettő mellett ugyanilyen fontos. Kazinczy leveleiben, nem egy alkalommal így köszönt el barátaitól: „Dicsőség az Igazságnak!” Szerintem a legszibb köszönések egyike.

Ebben a szellemben rendezték a kiállítást a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai: Kovács Ida és Gyapay

László, és álmolta meg hangulati elemeit Kemény Gyula. Tökéletes összhangot sikerült teremteniük.

Itt és most nincs hely és mód mindent részletezni Kazinczy és a művészetek viszonyából, ezért csak egy-két dolgot emelek ki. Kazinczy, ha nem irodalmár (költő, nyelvújító, fordító, prózaíró, levelező, egyszóval szépíró), akkor képzőművész lett volna. Igaz, ez a maga korában még nem is létezett, sem a fogalom, sem a mesterség. De ez állt szívéhez a legközelebb, és tehetsége is lett volna hozzá. Illusztrálásként hadd mondjam el, hogy a magyarországi képzőművészeti élet kibontakoztatása érdekében hatalmas munkát végzett. Először is a mecénatúra megteremtésének szándékával. A legkorábban ismert fel Ferenczy István (1792–1856) szobrász tehetségét és segítette ró-

mai tanulmányúthoz. Szorgalmazta emlékszobrok felállítását. Róla életében 33 festmény és metszet készült. Nagy gonddal ügyelt a könyvek ízléses kiállítására, a magyarországi könyvkiadásban elsőként szorgalmazta, hogy a könyvekhez képeket is mellékeljenek. Felhívta a figyelmet a könyvek külső alakjára, még a papíros minőségére is. Nyelvújító tevékenységével hozzájárult a magyar képzőművészeti műnyelv kialakításához. Pl. a *művész* és a *míves* szavakat ő különítette el, illetve tette az elsőre a hangsúlyt. *Szobor* szavunkat is ő használta elsőként a mai értelemben.

Kazinczy a színház és a zene szerelmese is volt. A *Pályám emlékezetében* írja az 1786. évről: „...színházban, Bécsben: Storazzi, a szép Énekesné, szememet, fületem, lelkemet elbájolta. – Mozart az Orchestert igazgató fortepianóját vervén. De az olly annyira nem testi örömeim felől, mint amiket a Muzsika ád, nem szabad szölnani. Hol az a szó, mely azt fesse?” Ezt a jelenetet többek között egy korabeli klavír illusztrálja a kiállításon.

A termekben sétálva megismerhetjük Kazinczy élet-történetét, filmrészleteket láthatunk a *Psychéből*, szemlélhetjük börtönben készített rajzait, bepillantathatunk széphalmi dolgozószobájába, közben játékos nyelvi feladatokat oldhatunk meg számítógéppel, de hagyományos módszerekkel is.

Igazi telitalálat ez a kiállítás, szemet-lelket gyönyörködtető és tanulságos is.

Egyik írásomban azt igyekeztem bizonygatni, hogy Kazinczy Ferenc boldog ember volt. És hozzátehetem, hogy boldog lehet ma is, ha van egy másik világ, ahonnan visszanezhet utókorára. Merthogy egykori lakóháza helyén épült „mauzóleuma” csodálnivaló szépen rendben van; volt gyümölcsöskertjében felépült A Magyar Nyelv Múzeuma; kultuszát lelkes emberek és közösségek ápolják; folyik összes munkáinak kiadása.

És most itt ez a sátoraljaújhelyi kiállítás, ahol együtt szemlélheti a Szépet és a Jót az Igazzal együtt mint örök élet- és ízléseszeményeit. (*A Múzeum nyitva: hétfő ki-vételével 9–17 óráig.*)

Fehér József

Kétszáz éves a Mondolat

Veszprém a 19. század első évtizedeiben egyike volt azoknak a kulturális szigeteknek, melyek, ha némi késéssel is, de átvették, visszhangozták Európa szellemi törekvéseit. A ránk maradt szövegeket megismerve joggal állíthatjuk, hogy a nyelvújítási centrum, Széphalom ellenpólusa Veszprém volt. Abban, hogy a kialakuló nemzeti nyelvi norma nemcsak a Felső-Tisza-vidék nyelvéből táplálkozott, abban – a nyelvújítás akusztikus terében – Veszprém, mint irodalmi centrum, jelentős szerepet játszott. A kétszáz éve, 1813-ban Veszprémben megjelent Mondolat jelentősége elsősorban abban áll, hogy egy olyan országos vitát indított el, mely végső soron a nyelvújítás dilemmáinak tárgyilagossá és józan mérlegeléséhez vezetett.

„Fertelmes gúnyirat”

A Veszprémben – Dicshalomban – megjelent Mondolat, a „fertelmes pasquill” kis kötete az elmúlt két évszázadban a nyelvújítás, illetve a Kazinczy elleni támadások szimbólumává vált, noha ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy ez a mű hatásának durva leegyszerűsítése, miként az ortológus–neológus szembeállítás is az. Megjelenésekor vízvázalósnak bizonyult: a nyelvvel kapcsolatos közbeszéd fókuszpontjába került, országszerte hevesen vitatták.

Az új szavak burjánzásának ez idő tájt számos vadhajtatása, ijesztő kinövése is volt: hívei ezrével gyártották az új szavakat, köztük számos olyant, melyek ma már joggal megmosolyogtatják az olvasót: *anybeszélet* (anyanyelv), *átkupidolni* (szerelemben ejteni), *bámtest* (gyönyörű testalkat), *begyeskedő* (szerető), *betűirákás* (helyesírás), *csókpengés* (csókolózás), *lábtű* (harisnya). Nem vették figyelembe, hogy egy-egy szó megerősödéséhez, elfogadottá válásához érlelő időre van szükség.

E túlkapasokra válaszoltak a nyelvújítást mérsékelni akarók – Veszprémben – az általuk kiadott Mondolat című nyelvújítás-ellenes könyvecskéjükkal (1813), melyben kipellengézték a nyelvújítók szófacsarásait. A mű szerkesztője Somogyi Gedeon (1783–1821) veszprémi esküdt, vármegyei levéltáros volt. A 102 oldalas, zsebkönyv alakú kiadvány jórészt Szentgyörgyi József debreceni orvos és nyelvész kéziratban terjedő szógyűjtését vette át, s egészítette ki „ajánlat-levéllal” és „vezérszókkal” Kazinczy-ellenes gúnyirattá.

A Mondolat több részből álló, szellemesen megírt gúnyirat. Kiváltképp a belső címlap mellett látható rézmetszet bizonyult elemi erejűnek: ezen Zafyr Czenczi (Kazinczy Ferenc) szamaragol felfelé a Parnasszus hegyére. A megjelenés helye – Dicshalom – célzás a Kazinczy alkotta Széphalomra. A Mondolat fő erénye a rövidség és a velős tömörség. Hatása ezért is lehetett olyan elemi erejű. Hiszen a tét óriási volt: milyen legyen az irodalmi (sztenderd) magyar nyelv, illetve melyik változata legyen a domináns, melynek segítségével a magyarság modernizálódhat.

Micsoda összeesküvés!

A széphalmi kúria gazdája leveleiben váltig hangoztatta, hogy lelki nyugalmát a Mondolat meg nem zavarta; látszólag a sztoikus magatartás páncélatába öltözött. Am ez csak a látszat. Később már a Mondolat okozta iszonyú bántást említi, mely átüt ezen a páncélaton. És valóságos nyomozásba kezdett: kik állhatnak a névtelen támadás mögött, s e közben különféle összeesküvés-elméleteket gyártott. A szakirodalom szerint még Fazekas Mihály ez idő tájt megjelent Lúdas Matyjának Döbrögyijében is önmagát látta. Am a széphalmi mester az első felindulást követően már kellő önkritikával nyilatkozott: „Azért, hogy szerencsétlen újítások is esnek a magyar nyelven, nem következik, hogy minden újítás szerencsétlen és minden újítás tilalmas. S valamint mindennek a világon van valamely haszna, úgy van ennek is: a Folnesicsek, Vandzák,

Pethe Ferenczek megszeppennek és nem fogják úzni bolondságaikat.”

Pápay Sámuel, Kazinczy hű levelezőtársa így írt Széphalomra (1817. február 20.): „Publikumod igen megfogható, s ezért oh csak magadat okozhatni. A nemzet ügyét kiáltozod, azt akarod a nyelv gyógyítása által boldogítani, s azonban eltérsz arról a boldogító útról, melyen eleinte oly szép sikerrel előhaladtál... Mielta megszálta a vers- és könyvgyártás dühe, s ezen dühvel tolod a nemzetre a halmozott újságot, a temérdek szokatlant, látnod kell tennen magadnak, hogy a nemzet nem akar így esmérni boldogítójára.” A széphalmi mester a bölcs öreg méltóságával nem válaszolt a veszprémiek támadására. Tudta és érezte, hogy a dicshalmi kiadvány igazán nem árthat az ő ügyének. A válaszadás jogát átengedte két fiatal író társának, Szemere Pálnak és Kölcsény Ferencnek.

A Felelet

A meglehetősen goromba ellenirat az ő tollukból 1815 júliusában jelent meg *Felelet a' Mondolatra néhai Bohógyi Gedeon úrnak „Mondolat. Sok bővítvényekkel és egy kiegészített új szótárral együtt. Dicshalom (azaz Veszprém) 1813.” című pasquilusára. Pesten 1815.* címmel. A bevezetőben a Bohógyi Gedeonra átkeresztelt Somogyi Gedeon életrajza olvasható, főképp hallomásból összeszedett információk alapján, kiváltképp diákkori viselt dolgait emlegetve, s ami a legmeglepőbb: holtak tekintve a még élő megyei esküdtet. A búsongó Amor című levél pedig Wándza Mihály azonos című művére utalva az érzélgős nyelvezetet pellengérez ki. Továbbá Hőgyészi Hőgyész Márton egy hexameteres episztolában elmeséli Bohógyinak, miként kapta meg Fama tündértől a Mondolatot. A következő levél pedig kifacsart dunántúli népnyelven a „fentebb stíl”-t nélkülöző népiességet teszi nevetségessé.

A Felelet azonban már korántsem hatott olyan elementáris erővel, mint Somogyi vitairata. Somogyi Gedeon szerint a Mondolat betöltötte feladatát: „Elég nékem az a' nyugodt érzés: hogy a' Nyelv épségére vigyázobbakká tétetett hazafiak, senkit ezután olly függetlenül, mint eddig – d i k t á t o r o s k o d n i nem engednek.”

A rendelkezésre álló dokumentumok szerint Somogyi Gedeon korántsem volt az a rakoncátlan „Bube” – fiúcska –, aki a Kazinczy-levelekben szerepel, akinek hívei Somogyit csak „Dicshalmi”-ként emlegették. Noha a római, görög, német és francia írókat eredetiben olvasta, nem ő volt a nyelvújítás korának legfelkészültebb tudós személyisége, de – kissé sarkosan fogalmazva – Veszprémben ő volt kapható, ő volt a legalkalmasabb a felszín alatt parázsló indulatok kimondására.

A bölcs tanárok, jogászok, kanonokok nem vállalkoztak a széphalmi mester nyílt támadására, hiszen ők is érezhették annak igazát. A kényes, ha úgy tetszik, politikai ügy föl vállalására, a társadalmi nyilvánosság előtti kimondására Somogyi volt a legalkalmasabb. Református volt egy erősen katolikus vidéken, aki az egyéniség szerepét hangsúlyozó protestáns etika jegyében nagyobb készletet érzett e fontos nemzeti ügy föl vállalására. A szociológia nyelvén fogalmazva: ő volt az a szabadon telegő értelmiségi, aki a korszak feudális kötöttségei közepette kimondhatta a nyilvánvaló tény, hogy a király meztelen.

Dicshalom és Széphalom

Somogyi Gedeon – ma már nyugodtan leírhatjuk – a nyelvújítás korának kiemelkedő, de méltatlanul elfeledett alakja. Mint Kazinczy Széphalomból, ő Veszprémből figyelte a nyelvújítás zajos hullámverését, s úgy érezte, neki is meg kell szólalnia: „...el nem titkolhatom, hogy a' heves erőlködések' küszködő zajjai közt dicső Nyelvünknek bukdosó hanykódását gyakorta rettegéssel szemlélem!” A Mondolat a nemzet kollektív, abban az időben egyik legfontosabb alkotása volt, melyben a végső szót Somogyi Gedeon mondta ki – Veszprémbe, abban a városban, mely akkor, Széphalom mellett, a nyelvújítási harcnak, a nemzeti létért folytatott küzdelemnek egyik központja volt.

Sebő József

Anyanyelvi versenyek

Nagy J. Béla helyesírási verseny Egerben

Kétéves kényszerű kimaradás után az egri Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke ismét megszervezhette a pedagógusjelöltek Nagy J. Béla helyesírási versenyének Kárpát-medencei döntőjét. Szeptember 27-én délután a szakmai programon először a határon túlról érkezett szakemberek mutatták be az intézményükben folyó helyesírási-oktatás módszereit, eredményeit és nehézségeit. A következő előadókat hallgathattuk meg: **Misad Katalin** (Pozsony), **Szántó Biborka** (Kézdivásárhely), **Simon Szabolcs** (Komárom). Hazai kollégák is bekapcsolódtak az eszmecserebe, így **Bakonyiné Kovács Bea**, **Toma Kornélia** és **Fercsik Erzsébet**. A 28-i versenynapon, miután a hallgatók megoldották a feladatokat, **Keszler Borbála**, az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának elnöke arról számolt be, milyen változások várhatók az akadémiai helyesírási szabályzat hamarosan megjelenő 12. kiadásában, és mi az, ami változatlanul kerül át az új kiadásba. Célunknak és feladatunknak tartottuk, hogy – a korábbi évekhez hasonlóan – minél több tanárképző intézményt hívjunk meg Egerbe. A döntő résztvevői között szerepelt a pozsonyi Comenius Egyetemnek, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Kézdivásárhelyi Tagozatának, a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának, az Újvidéki Egyetemnek, az Újvidéki Egyetem Tanítóképző Karának, a besztercebányai Bél Mátyás Egyetemnek, valamint a prágai Károly Egyetemnek a versenyzője. Szép számmal képviseltették magukat a hazai tudományegyetemek, a tanár- és a tanítóképző főiskolák is.

A zsűri elnöke Keszler Borbála professor emeritus, a nyelvtudomány doktora volt. A további tagok: Fercsik Erzsébet (Prága), Laczkó Krisztina (ELTE), Toma Kornélia (Sárospatak), Bozsik Gabriella (EKF), Zimányi Árpád (EKF). A tizenkét fős mezőnyben négy hallgató felkészültsége kimagaslóan jó volt. Azonos pontszámmal lett I. díjas **Kocsis Teréz** (ELTE; tanára: Antalné Szabó Ágnes) és **Tóth Edina Bettina** (ELTE-TÖK; tanára: Nagy Katalin), II. díjas **Kalla Viktória** (Szegei Tudományegyetem; tanára: Sinkovics Balázs) és **Lévai Zsuzsanna** (EKF; tanára: Bozsik Gabriella). A bírálóbizottság a harmadik díjat nem adta ki. Újdonságnak számított, hogy az idén a legjobb határon túli hallgatót külön is díjaztuk. Pontszáma alapján **Nagy Annamária**, a Bél Mátyás

Egyetem diákja érte el a legjobb eredményt.

Helyesírási-tanításunk helyzete határon innen és túl című tanulmánygyűjteményünk tartalmazza többek között a konferencia előadásainak anyagát, valamint a versenyfeladatokat. Az utóbbiakat teljes terjedelmükben közzétesszük a *Magyartanítás* című elektronikus módszertani folyóiratban is, megkönnyítve ezzel a felkészülést az elkövetkezendő versenyekre.

Az egri tanszék szervezői köszönetet mondanak az Emberi Erőforrások Minisztériumának, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelőnek és az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetnek sokrétű segítségével, továbbá valamennyi kollégának, kollégának, illetve versenyzőiknek azért, hogy igényes szakmai munkájukkal lehetővé tették a döntő megrendezését. Öszintén reménykedünk a mielőbbi folytatásban!

Bozsik Gabriella

A 15.

Kossuth-szónokverseny

A 15. Országos Kossuth Lajos Szónokversenyt és Retorikai Konferenciát 2013. november 8-án és 9-én az ELTE Bölcsészettudományi Karán tartottuk meg az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete rendezésében. A konferencia témája a politikai retorika volt. Idén is nagy volt a verseny iránti érdeklődés: a határon innenről és túlról összesen 46 szónok jött el. Az első napon a kötelező beszédek hallgatta meg a zsűri. A hatperces, előre elkészített beszéd témájául szolgáló mottót a versenyzők többféle módon értelmezték. Az idézet: „*Az egész világ egy linkgyűjtemény, / az emberek, a tárgyak benne linkek*” (Varró Dániel) – Hálózatok rabságában élünk? A második napon került sor a háromperces rögtönzésre. A három témacsoport a következő volt: I. csoport: Babonáság bolondság? Lehetne-e adóbehajtó Lúdas Matyi? II. csoport: Bezárt a bánya. Hol dolgozzon a hét törpe? A nemtudás fájának is lehet gyümölcse. III. csoport: „A vonat késik” – új szállóige. Szinglinek érzem, oh Ádám, magam! – Az új nőideál?

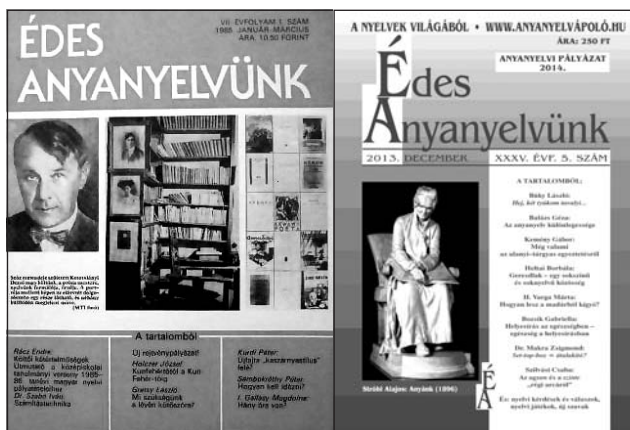
A verseny nyertesei: **1. Juhász Pál Balázs**, Károli Gáspár Református Egyetem, **2. Tóth Markó**, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, **3. Arany Ariella**, Pázmány Péter Katolikus Egyetem. **Közönségdíjas: Arany Ariella**, Pázmány Péter Katolikus Egyetem. A zsűri

különdíjasai: **Bíró Réka**, Baróti Szabó Dávid Liceum, Barót, **Deme Barnabás**, Budapesti Műszaki Egyetem, **Haramza Márk**, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, **Hunyadi Tünde**, Újvidéki Egyetem, **Novák Tímea**, Kaposvári Egyetem, **Szavcsur Kitti**, Ungvári Nemzeti Egyetem. **Különdíjasok: A Magyar Asszonyok Szövetsége** Gulácsy Irén-emlékplakettje és oklevele a legjobb női szónoknak: **Arany Ariella**, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, **A Rákóczi Szövetség** díja a legjobb határon túli versenyzőnek: **Bíró Réka**, Baróti Szabó Dávid Liceum, Barót. **A Magyar Rádió** különdíja a legszebben beszélő versenyzőnek: **Dénes Erzsébet**, Benedek Elek Pedagógiai Líceum, Székelyudvarhely. **A Bárczi Géza Alapítvány** különdíjat adott az alábbi versenyzőknek a zárt *ë* hang megőrzéséért és szép beszédükért: **Bíró Réka**, Baróti Szabó Dávid Liceum, Barót, **Duka Tímea Ildikó**, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, **Forizs Dalma**, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kézdivásárhely, **Gál Enikő**, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, **Hunyadi Tünde**, Újvidéki Egyetem, **Szócs Hunor**, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem. A Hangadók Közhasznú Alapítvány a **Leghumorosabb szónok díjaként** a Pannonhalmi Zsuzsa keramikumművész által készített plakettet adományozta az alábbi versenyzőnek: **Gál Enikő**, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár. **A Tinta Kiadó díját** a leggazdagabb szókincsű versenyzőnek: **Deme Barnabás**, Budapesti Műszaki Egyetem. **A Chronos Kiadó díja** a legjobb szerkezetű beszédet mondónak: **Juhász Pál Balázs**, Károli Gáspár Református Egyetem. **A Kossuth Szövetség díja** a leghatásosabb beszédet mondónak: **Müller Henrietta**, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Székelyudvarhely.

Az eredményhirdetésen a zsűri elnöke, Kiss Róbert Richard és a zsűri tagjai adták át a díjakat. A zsűrizés nagy figyelmet igénylő feladatát az azóta elhunyt Dobos Krisztina, az OFI főmunkatársa, Horváth Zsuzsanna, az OFI tudományos főmunkatársa, Gavlik István, a Kossuth Szövetség tiszteletbeli elnöke, Kiss Róbert Richard Prima Primissima díjas újságíró, az ELTE vendégoktatója, a zsűri elnöke, Koltói Ádám főiskolai tanár és Dudás Róbert Gyula, a Hangadók Közhasznú Alapítvány ügyvezető elnöke látta el. A zsűri titkára Bóna Judit, az ELTE BTK Fonetikai Tanszékének adjunktusa, valamint Pölcz Ádám korábbi versenyző, az ELTE BTK PhD-hallgatója volt.

Adamikné Jászó Anna – Raátz Judit

35 évesek lettünk

Alighogy megszűnt (1949-ben) a Magyarosan című nyelvvelő lap, többen is felvetették, köztük nem kisebb személyiség, mint Kodály Zoltán, hogy égető szükség lenne egy népszerű hangvételű, a nagyközönségnek szóló, egyben azonban tudományosan is megbízható nyelvi ismeretterjesztő, nyelvvelő folyóiratra. Az 1959. évi pécsi nyelvvelő konferencián határozat is született arról, hogy „Új, népszerű, havonként megjelenő, számonként egy-két ív terjedelmű nyelvvelő folyóiratot kell indítani, amely a nyelvvelés időszerűbb eseményeit is figyelemmel kíséri, s amelyből az érdeklődő nagyközönség rendszeres tájékoztatást kap az alkalmazott nyelvtudomány fontos ágának legjelentősebb elvi és gyakorlati kérdéseiről” (Anyanyelvi műveltségünk. Szerk. Benkő Loránd. Akadémiai, Budapest, 1960, 327; idézi Lőrincze Lajos az Édes Anyanyelvünk első számának bevezetőjében).

Ennek a tervnek a megvalósítása azonban váratlan – vagy a korszak politikai viszonyainak ismeretében nem is olyan váratlan – nehézségekbe ütközött. Másfél évtizeddel később Bárczi Géza még mindig csak „föltétlenül szükséges”-ként ír egy nyelvvelő folyóiratról: „már régóta érzett hiány és többször ki is fejezett óhaj, hogy egy fürgé, nagy példányszámban megjelenő és újságárusoknál is kapható olcsó nyelvvelő folyóirat álljon sorompóba, olyan, amely teljes tudományos felelősséggel, de könnyed, ügyszólván magazin-modorban foglalkozzék nyelvhelyességi kérdésekkel” (Bárczi Géza: Nyelvvelésünk. Gondolat, Budapest, 1974, 96).

Ekkor már „csak” további öt évet kellett várni, és 1979. március elején – igen szerény nyomdai kivitelben, de gazdag, vonzó tartalommal – végre megjelent a harminc esztendeje várt és sürgetett folyóirat, lapunk, az Édes Anyanyelvünk. A lap címe az ugyanilyen című rádióműsort idézte, ezzel is jelezve, hogy ahhoz a hagyományhoz kíván kapcsolódni, amelyet Lőrincze Lajos neve fémjelzett, és amely a „pozitív” vagy „emberközpontú” jelző jegyében a korábbi kipellengérező jellegű nyelvvelés helyébe egy tanácsadó, ismeretterjesztő, nyelvi igényességre biztató és készítő nyelvvelést kívánt állítani. Lőrincze a szerkesztőbizottság elnökeként jegyezte a lapot, a felelős szerkesztő tisztét Bencédy József töltötte be, melllette szerkesztőként Csatár Imre, az akkori Magyar Nemzetből jól ismert finom tollú újságíró végezte a szerkesztés napi munkáját. A szerkesztőbizottságban a korabeli magyar nyelvészetnek olyan kiemelkedő képviselőit találjuk, mint Deme Lászlót, Fábrián Pált, Grétsy Lászlót, Kovalovszky Miklóst, Ladó Jánost, Rácz Endrét, Szathmári Istvánt. Lőrincze diplomáciai érzékét dicséri, hogy ebben a testületben helyet kapott Szepesy Gyula, a korábbi és a korabeli magyar nyelvvelés csipős szavú bírálója is. A folyóirat az impresszum szerint az MTA Anyanyelvi, Helyesírási és Magyar Nyelvészeti Bizottságának, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával lépett az olvasók elé. Közülük az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának és a Nyelvtudományi Társaságnak a támogatását, elvi útmutatását a mai szerkesztők is magukénak mondhatják.

Az induló lap egy ívnyi terjedelemben negyedévenként jelent meg, az első két szám borító nélkül, a 3. számtól vastagabb, zsinnes,

valamilyen képet is tartalmazó borítóval. Az évi négy számot csak 1994-ben sikerült ötre emelnünk, az eredetileg tervezett havonkénti megjelenéstől tehát még mindig igen messze vagyunk. De legalább az egyes számok terjedelme gyarapodott, előbb 20, majd a jelenlegi 24 oldalra.

Az Édes Anyanyelvünknek indulásakor a következő rovatai voltak: Nyelvünk világa, Stílusosan, hatásosan, Diákkör, Szaknyelvi berkekben, Rejtvény (Pontozó), Beszélni nehéz, Éber szemmel, füllel (kérdézz-felelek rovat), Helyesírás, Szemle és Postaláda. A rovatok fejlécét Kaján Tibor rajzolta, de találunk karikatúrákat is, Dallos Jenőtől. (Ma már elképzelhetetlen, hogy ilyen színvonalú grafikusokat meg tudjunk fizetni.) A mai lapban nincs ilyen zárt rovatszerkezet, de mindezekkel a témákkal jelenleg is foglalkozunk.

Az új korszak a folyóirat életében 1992-ben következett be, amikor lapunk az 1989-ben megalakult Anyanyelvpolók Szövetségének közlönye és illetménylapja lett, s a szerkesztőség irányítását felelős szerkesztőként Grétsy László vette át. Ezt a tisztséget jelenleg is ő tölti be, valamennyiünk örömeire és hasznára, reméljük, még nagyon sokáig. A szerkesztőség tagjai öröjraja kívül Balázs Géza, Kemény Gábor és Maróti István lettek. Ebből a jól összehozott, baráti egyetértésben működő csapatból a múlt év áprilisa óta fájdalmasan hiányzik Maróti István, akinek személyében kiváló szervezőt, kapcsolatépítőt és igaz barátot veszítettünk el. Új tagként csatlakozott viszont a szerkesztőséghez Hujber Szabolcs, aki a múlt év őszétől a szerkesztőségi titkár munkáját végzi. Lapunk felelős kiadója pedig Juhász Judit, az Anyanyelvpolók Szövetségének 2012-ben megválasztott új elnöke lett. A szerkesztőbizottság élén Deme László halála óta Bencédy József áll. Személye és munkássága eleven kapcsolatot teremt a régebbi és a mai Édes Anyanyelvünk között.

2004-ben abból az alkalomból, hogy lapunk 25 éves lett, tudományos konferenciát rendeztünk. Az emlékülés anyaga egy kis kötetben meg is jelent az Akadémiai Kiadónál, *25 év anyanyelvünk szolgálatában* címmel.

2008-ban megújítottuk a folyóirat külsejét, nyelvvelőkhöz nem illő szóval: „dizájnját”. Ebben nagy érdemei vannak műszaki szerkesztőnknek, Kovács Gyulának. Neki köszönhetjük azt is, hogy mindegyik számunk borítóját egy-egy klasszikus magyar festmény, grafika vagy szobor reprodukciója díszíti.

Az utóbbi két évtizedben voltak mellékleink is. Ezek közül a legfontosabb az évente egyszer jelentkező négyoldalas ifjúsági melléklet, az Anyanyelvpolók Szövetsége Ifjúsági Tagozatának hírlevele, amelynek cikkeit elsősorban fiatal szerzők, olykor középiskolások írják. Szerkesztője Kerekes Barnabás, a Baár–Madas Református Gimnázium tanára. Egy-egy évfordulóhoz kapcsolódva egyéb mellékleteket is közöltünk. Ezeknek a szerkesztője Balázs Géza volt.

A folyóirat példányszáma, úgy tudom, valahol az 5000 példány körül van, ezt most – a takarékoság jegyében – 3000-re szándékozunk csökkenteni. A terjesztés még mindig nincs tökéletesen megoldva, de arra törekszünk, hogy (Bárczi és Lőrincze eredeti elképzelésének megfelelően) a lapot újságárusoknál is be lehessen szerezni, hogy olyan olvasókhoz is eljusson, akik nyelvészeti könyvet nem vesznek kezükbe (esetleg más könyvet sem). Tavaly decemberi számunkban közöltük azoknak az elárúsítóhelyeknek a jegyzékét, ahol lapunk biztosan megkapható.

A 2002. decemberi számtól kezdve lapunk az interneten is olvasható. Jó lenne azonban digitalizálni az előző évfolyamokat is, először talán 1992-től, majd utána a régebbi számokat.

Végül hadd említsem meg, hogy lapunknak van mutatója is: ez az első 25 év anyagát tartalmazza, 1979-től 2003-ig, és Balázs Géza állította össze. Szívből remélem és kívánom, hogy valaki elkészítse az utóbbi tíz év mutatóját is.

Az ismertetést azzal fejezem be, hogy 35 év egy folyóirat életében igen nagy idő. Még a Nyugat is csak 33 évig jelent meg (ezzel természetesen nem akarnám szerény lapunkat a Nyugathoz hasonlítani!). De hiszek abban, hogy még sok éven keresztül meg fog jelenni, mindazok örömeire, akik szeretik a nyelvvelést, és mindazok bosszúságára, akik nem.

Kemény Gábor

A magyar nyelv napján elhangzott előadás (PIM, 2013. november 13.) rövidített szövege.

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Az őszi eseményeiből: 2013. november 13-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban ünnepelték a magyar nyelv napját. Beszédet mondott Hammerstein Judit helyettes államtitkár, majd átadták a 2013. évi Lőrincze-díjat Bősze Péternek és Kiss Jenőnek. Ezután Szecsődy Ferenc hegedűművész szólójátékában gyönyörködhetünk. Az ünnepség második részében Nyelv – művészet – ismeretterjesztés címmel hangzottak el rövid előadások. A programot a Magyar Művészeti Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatta. – 2013. november 11-én ünnepelte 20. születésnapját az adatai *Szarvas Gábor Nyelvművelő Társaság*. A magyarországi nyelvészek nevében Balázs Géza mondott ünnepi beszédet. – A 45. *Kazinczy Napokon* november 22–23-án Kassán Balázs Géza, Dede Éva, Mínya Károly és Hujber Szabolcs képviselte az Anyanyelvűpolók Szövetségét és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportot. – November 27-én *Egyébként az élet szép...* címmel rendezett jótékonyági kiállítást – az Anyanyelvűpolók Szövetségének javára – Szilágyi Mónika, Ekler Ágnes és Kalocsai Zoltán képeiből a Consequit Csoport. A rendezvény díszvendége Grétsy László volt, a kiállítást Balázs Géza nyitotta meg. – November 29-én Veszprémben rendeztek konferenciát a *Mondolat 200. évfordulója* alkalmából. – Az Anyanyelvűpolók Szövetsége november 30-án tartott *elnökségi ülésén* véglegesítették az alapszabály-módosítást. – November 30-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezték meg az idei *Kazinczy-gálát*.

*

November 15-én Sepsiszentgyörgyön tartotta tisztújító közgyűlését az *Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége* (AESZ). Az elnök, a két alelnök és az anyanyelvi versenyek szervezőinek/irányítóinak beszámolóit után megválasztották, illetőleg újraválasztották az egyetemi oktatókból és magyar szakos tanárokból álló héttagú elnökséget. Az AESZ elnöke: Péntek János kolozsvári nyelvész akadémikus, egyetemi tanár. Ügyvezető alelnök: Ördög-Gyárfás Lajos (Sepsiszentgyörgy), programfelelős alelnök: Erdély Judit (Sepsiszentgyörgy). Elnökségi tagok: Kádár Edit (Kolozsvár), Pásztor Gabriella (Nagyvárad), Turzai Melánia (Nagyenyed), Zsigmond Emese (Kolozsvár). A magyarországi testvérközetséget Kerekes Barnabás nyelvművelő tanár képviseli az AESZ elnökségében. Az eseményen jelen volt a román oktatási minisztérium két magyar nemzetiségű képviselője is: Mátyás Emőke Éva, az óvodapedagógusok és tanítók szakfelügyelője és Nagy Éva államtitkári tanácsos. (Komoróczy György)

*

Életének 80. évében, 2013. május 2-án elhunyt **Nyirkos István** nyelvész. Évekig tanított Finnországban, betöltötte a debreceni egyetem dékánhelyettesi, rektorhelyettesi tisztségét, vezette a magyar nyelvészeti doktori programot. Munkásságának vezérfonala: az abaúji nyelvjárás, a hangtörténet, az inetimológus mássalhangzó, a magyar mint idegen nyelv kérdésköre. Magas rangú finn kitüntetések mellett megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjét. Állandó bírálóbizottsági tagja volt a sátoraljai helyi Édes anyanyelvünk versenynek, tagja a Magyar Nyelv Múzeumát támogató kuratórium-

nak. Május 17-én búcsúztatták a debreceni temetőben. – 2013. november 20-án, 86 éves korában elhunyt **Hernádi Sándor** főiskolai tanár, számos értékes, több kiadásban is megjelent beszéd- és nyelvművelő kötet (pl. *Beszédművelés, Írjuk, mondjuk helyesen!, Stílusiskola, Szórakoztató szóra készítő, Helyesírási önképző, Az olvasás bűvésze*) szerzője. – Szomorúan tudatjuk, hogy szlovákiai kollégánk, a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének tanára, **Jakab István**, számos tudományos és nyelvművelő cikk és kötet szerzője 2013. november 23-án, életének 86. évében eltávozott az élők sorából. Lapunknak is gyakori szerzője volt, s számos kitüntetése között az Anyanyelvűpolók Szövetsége által alapított Lőrincze-díj is ott van, méltán. – Elhunyt kollégáink emlékéét megőrizzük! (BG–GL)

Nyelvészeti könyvek

Adamikné Jászó Anna: *Klasszikus magyar retorika. Argumentáció és stílus*. Holnap Kiadó, Budapest, 2013.

Andok Mónika: *A hírek története*. L'Harmattan, Budapest, 2013.

Balázs Géza: *Rádió és nyelv. A kilencedik művészeti ág élete és...* DUE, Budapest, 2013.

Balázs Géza és Grétsy László szerk.: *Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai. Egy pályázat legjobb darabjai*. Anyanyelvűpolók Szövetsége, Tinta, Budapest, 2013.

Bencédy József: *Nyelvtudományi elméletek és nézetek a 20. században*. 12 nyelvész életrajzával. Tinta, Budapest, 2013.

Bozsik Gabriella szerk.: *Helyesírástaniításunk helyzete határon innen és túl*. A Nagy J. Béla helyesírási verseny előadásai, feladatai és egyéb tanulmányok. EKF, Eger, 2013.

Gósy Mária szerk.: *Beszédkutató 2013*. MTA NYTI, Budapest, 2013.

Hódi Éva szerk.: *Beszéd- és szövegértés*. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, 2013.

Imrényi András: *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. Akadémiai, Budapest, 2013.

Kiss Jenő: *A nyelvi változás – kutatói dilemmák*. Székközlők az MTA-n. MTA, 2013.

Kovács László: *Fogalmi rendszerek és lexikai hálózatok a mentális lexikonban*. Tinta, Budapest, 2013.

Küllös Imola – Laza Dominika: *Népi mondókák*. Hagyományos dajkarímek, gyermekmondókák, dalok és köszöntőversikék. Tinta, Budapest, 2013.

Mondolat, Dicsfalom, 1813. (Reprint kiadás Sebő József tanulmányával.)

Pecznyik Ibolya szerk.: *Óthon a szavakban*. Nyelvművelők vallomásai. Anyanyelvűpolók Szövetsége, Tinta, Budapest, 2013.

Raázt Judit – Tóth Etelka szerk.: *Az egyházi retorika*. A régi-új retorika, ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest, 2013.

Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Zsuzsanna szerk.: *Sokszínű humor*. A III. Magyar Interdiszciplináris Humor-konferencia előadásai. Tinta – ELTE – Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2013.

A 2014. év eseményeiből

2014. április 3–5. A jelromlás. IV. Józsa Péter művelődésszemiotikai szimpózium, Szombathely (www.szemiotika.hu)

2014. április 23. 48. magyar nyelv hete: Tájnyelveink egykor és most

2014. április 24–26. Többnyelvűség és kommunikáció Közép-Kelet-Európában. MANYE XXIV. kongresszus, Kolozsvár

2014. április 25–27. Szép magyar beszéd középiskolai verseny, Kazinczy Gimnázium, Győr

2014. április 30. A 2014. évi anyanyelvi pályázat beküldési határideje

2014. május 23–24. Motiváltság és ikonicitás. A BBTE BTK Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszéke, valamint a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Nyelvtudományi Szakbizottsága, Kolozsvár

2014. június 17–22. Első nyelvész-tábor, Sátoraljai helyi

2014. június 20–22. IV. anyanyelvi juniális, Széphalom

2014. június 21. Irodalmi nyelvünk szülőföldjén. Az MNYKNT esszékonferenciája Széphalmon

2014. június 30–július 4. Anyanyelvi továbbképző tábor, Siklós

*

Az Édes Anyanyelvünk új és régi számai folyamatosan kaphatók:

Polihisztor Könyvesbolt, 1053 Bp., Múzeum krt. 17. www.polihisztorkonyv.hu

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, 1148 Bp., Őrs vezér tere 11. fszt. 1. www.e-nyelv.hu

A Magyar Nyelv Múzeuma, 3980 Sátoraljai helyi-Széphalom

*

Kiemelt hírlapárusok, ahol lapunk biztosan kapható: 1052 Budapest, Városház u. 3–5., 1062 Budapest, Nyugati tér aluljáró, 2146 Mogyoród, Erdősziel u. 2/a, 6000 Kecskemét, Kodály tér 9., 6722 Szeged, Kárársz u. – Dugonics tér 1., 3500 Miskolc, Tiszai pu.-csarnok, 3200 Gyöngyös, Péter Kiss Szaléz u. 22., 7600 Pécs, Indóház tér, 7400 Kaposvár, Berzsenyi u. 1–3., Kaposvár Pláza, 8800 Nagykanizsa, Fő út 1., 9400 Sopron, Széchenyi tér, 9700 Szombathely, MÁV-csarnok, 8200 Veszprém, Kosuth u. 1., 4026 Debrecen, Péterfia u. 18., 5000 Szolnok, Rozgonyi u. 1.

*

Kérjük, hogy a lapunkba szánt cikkeket a továbbiakban Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárnak küldjék: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

*

Kérjük, hogy a lapunkba szánt cikkeket a továbbiakban Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárnak küldjék: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Az év szava, 2013.

Az év szava: rezsicsökkentés. A 2013. év politikai csatározásainak középpontjába a háztartások fenntartásának költségei kerültek. Ez a szó szinte önjáróvá vált annak ellenére, hogy önmagában véve nem szép kifejezés, felemelő tartalma sincsen, ám kitűnően megjelenítette a kormányzat-ellenzék-lakosság háromszögében a verbális kommunikáció szintjét és minőségét. (Balogh F. András)

Az év antiszavai: mamahotel, papabank. Az ironikus elnevezésű mamahotel „lakója” az a munkaképes személy, aki a szülőktől kapott pénzből él, kihasználja a szülői ház nyújtotta előnyöket; például az

apától kapott támogatást (papabank). A jelenség további megnevezései: *Pán Péter-szindróma, bumeráנגgeneráció, kapunyitási pánik, partipénzesek, zsebpénzemberek*. (Minya Károly)

Az év ifjúsági szava: szelfi. A *szelfi* olyan – okostelefonnal vagy webkamerával készült – önfénykép, amelyet a készítője közzétesz a közösségi oldalakon. Az önműtógató fotó általában ferde, szabálytalan, és gyakorta látni engedi a fényképező kezét (és némely esetben sajátos, kacacsórszerű, csókos arckifejezés is tartozik hozzá). Az először 2002-ben dokumentált, de az internetezők körében 2013-ban különösen nagy népszerűségre szert tett *selfie* kifejezés az Oxford online szótárcsalád szerint az angolszász területen az év szava lett. (Veszelszki Ágnes)

Az év költői szava: tojáséj. Örkény István egypercesei nyomán egyszavasoknak nevezhetők Weöres Sándor tömör versei, vélhetőleg a magyar irodalom legrövidebb költeményei. Az egyik legismertebb a *Tojáséj*. Alkalmi szó. Mindenkinéket más és más jelenthet: halk nesz, puhaság, görgetés, játékoság, új élet. Weöres Sándor születésének 100. évfordulóján a *tojáséjt* javasoljuk az év költői szavának. (Minya Károly)

Korábbi szavazások. 2010: Az év szava: *vuvuzela*. Az év antiszava: *vörösiszapatasztrófa*. Az év ifjúsági szava: *lájkol*. Az év költői szava: *arany málnkó*. 2011: Az év szava: *alkotmány*. Az év antiszava/szókapcsolata: *banki termék*. Az év ifjúsági szava: *fészél*. Az év költői szava: *málnahabos fa* (vérszilva). 2012: Az év szava: *árfolyamgát*. Az év antiszava: *botos jéti*. Az év ifjúsági szava: *romkocsmá*. Az év költői szava: *kenyérhéjmagyarság*.

A felmérést és ajánlást a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport és a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda végezte (Balázs Géza, Balogh F. András, Minya Károly, Veszelszki Ágnes). További információ: 30-318-9666; iroda@e-nyelv.hu (Manyszi-infó)

Mondolat-konferencia Veszprémben

Az 1813-ban megjelent első kulturális-közéleti gúnyiratra, a nyelvújítás egyik mozgásba hozójára emlékeztek 2013. november 29-én.

A Mondolat 200. évfordulójára rendezett konferencia helyszíne Veszprém, a transdanubiai „Dicsalomb”, Széphalom elnevezésű település. Kazinczy állítólag nem tudta meg, hogy a Mondolat tulajdonképpen szerzője Szentgyörgyi József tótvázsonyi lakos, Kazinczy debreceni barátja volt. Eredetileg viccnek szánta a szöveget, amely közkezen forgott, de a veszprémi Somogyi Gedeon komolyan vette, s a szerző tudta nélkül beleírt, és kiadta mint gúnyiratot. Kazinczy összeesküvést sejtett mögötte, de hiába nyomozott. (A kérdésről lásd bővebben lapunkban Sebő József írását.)

A Mondolat élezi ki a már korábban elkezdődött és máig tartó véleménykülönbséget a tiszta képzetben soha elő nem forduló ortológusok (hagyománykövetők, a nyelvi szokást tiszteltben tartók) és a neológusok (a tudatos és sokszor túlzó nyelvfejllesztők) között. Veszprémi megfogalmazás szerint „Gedi”, mások szerint Gida bácsi a szabad értelmiségi típusa, aki ki merete mondani a nyelvújítás hibáit. Bár a nyelvújításból inkább a neológia és Kazinczy került ki győztesen, azért az ortológusoknak is volt igazuk. Kazinczy írta az első

recenziót (Himfyról – Kisfaludy Sándorról), de róla írták az első gúnyiratot, s ő lett az első közéleti céltábla is. 1826-ban összegyűjtötték és kiadták az ellene született műveket... A Magyar Nemzeti Levéltár szervezte konferencián három nagy témakört mutattak be: A nagy pannaháború, Ortológusok és neológusok, A nyelvújítás öröksége. Ez utóbbi szekcióban adott elő Balázs Géza a mai magyar nyelvűvelésről és nyelvről, valamint Nyiri Péter a nyelvújítás nyelvpedagógiai megközelítéséről. Az ünnepi alkalomra kiadták a Mondolat reprintjét, Sebő József könyvét (Dicsalomb, avagy Veszprém mint Széphalom ellenpólusa), és a Vár bejáratánál (Óváros tér 9.), az egykori Szammernyomda épületének falán emléktáblát helyeztek el. Navracsi Tibor miniszterelnök-helyettes mondott ünnepi beszédet. Úgy véli, ez a vita a mai napig ismétlődik: úgy vagyunk-e magyarok, ha a szerves modernizáció eszközeivel választóvonalat húzunk, és elkezdünk valami mást, akár idegen megoldások honosításával, magyartításával, vagy úgy vagyunk magyarok, hogy a hagyományokat próbáljuk hozzáilleszteni az európai tendenciákhoz, követelményekhez. Az utókor igazságtalanul bánt a Mondolat szerzőjével és azokkal, akik Dicsalomb hívei voltak, hiszen azt mondták, hogy a szerves modernizáció nem előbbre való a másiknál, vagyis a magyar nyelvet a saját hagyományaira támaszkodva kellene fejleszteni, nem a német tükörfordításokra alapozva, s nem egyetlen dialektust, a széphalmi kiemelni, hanem megtartani a magyar tájnyelv sokszínűségét. Kétszáz évvel ezelőtti csatát veszítettek. Ez az emléktábla a vesztesnek állít emléket, de figyelmezteti az utókort: nem biztos, hogy hosszú távon is az marad alul, aki vesztesnek látszik.

Balázs Géza előadásában utalt arra, hogy 2015-ben a Feleletet is meg kellene ünnepelni. Talán éppen Pécelen. Hogy a téma ne maradjon meg egy bulvár-irodalomtörténet szintjén, Kölcsey és Szemere kapcsán. (Manyszi)

Társzópólo

Divat lett a tájnyelv. Jó társalgási téma is, hogy mi az a *dorkó, telázi, makuka*. Néhány éve Széphalomból indult – Mezey Katalin kezdeményezése – a tájnyelvi verseny. A világhálón körbejár egy szöveg: „Büszke vagyok arra, hogy zalai vagyok. Nálunk a zöldborsó az cukorborsó, és a sárgabab az spárga, a csipkebogyó csicskenye. Töszmörögni szoktam, amikor készülök valahova, és ezzel a szóval kifejezem, hogy nem sietem el a dolgokat. Nálunk a pazarolni az csak pazolni, és a barack is csak barac. Ha azt mondom, faragó, mindenki tudja, hogy valójában a hegyezőről beszélek... Nálunk a befőttesüveg dunsztosüveg. A meztelen csigát kágyillónak vagy röviden csak kágyinak hívjuk. Ha elmegyek vásáni, általában megérem hazavinni. Ha azt mondom, hogy tixó, mindenki tudja, hogy a celluluxra gondolok. Amikor azt kérdezem, hogy „mire értél haza?”, akkor tulajdonképpen arra vagyok kíváncsi, hogy hány órára. A kapucni nálunk kucsma, a hönbölödni szót pedig a legurultra mondjuk, a mésogni az idegesítő vinnyogás jelentése, az iperedni pedig az, amikor megnőtél. Mi a hegyre megyünk inni és bulizni, nem pedig a mezőgazdasági területre. Mi főnek megyünk, meg lenek, és sokszor futkozunk is e két irány között. A bőrünk pedig köped és nem hámlik! A csepőtés, csepüt és dszindzsás szó teljesen elfogadott

magyar szavak, amiről tudjuk, hogy a gázos susnyást jelenti. És jába, a rossebb [!] vigye el, nálunk még a hűtő is hűttő :D”

A tájnyelvi reneszánsz újabb jele, hogy 2013-ban felbukkant a tájnyelvi pólo. Először azt hittük, hogy egyéni ötlet, de a jobb alsó sarokban azért ott van egy reklámszöveg is... A folklórt bekebelezte a reklámpia.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége 2014-re tájnyelvi pályázatot hirdetett. A felhívás az Édes Anyanyelvünk 2013/5. (decemberi) számában, valamint az anyanyelvopolo.hu oldalon olvasható. A 2014. évi magyar nyelv hete (április), anyanyelvi júnális (Széphalom, június) és magyar nyelv napja (november 13.) egyik kiemelt témája is a tájnyelv lesz. Lehet hát mezegetni... (Manyszi-infó)

Finnugor limerick

Felsőhajtott Karjalainen:

„Nem kell már a tajga, jaj, nem!
Majd az íróasztal
Otthon megvigasztal,
Hisz a gyűjtés megvan majdnem!”

☺

Megszállott ember volt Reguly,
Tetteit sok vogul regöli,
Izgalmas volt útja:
Rén, hó, fagy és jurta...
Azt mondom erre, hogy „de buli!”

☺

Megtréfáltak a permjások:
Elorozták a pendrájvot!
Megállj, permi bagázs:
Lesz itt előadás,
Olyat még senki nem látott!

☺

Szaranszkba vár erza, moksa,
Egyikük se perverz muksó,
Ezek a mordvinok
Cseppet se morbidok,
Ne félj, lányom, nincs ott tuskó!

☺

Szóke a finn, szép a magyar!
„Nyelvrokonok? Miről hadar?
Suméroké rokon,
Sőt közeli fokón!
Ennyit se tud, maga badar?!”

☺

„A múlt héten Piliscsában
Összegyűlt sok dilis tag ám,
Már megint finnugorok...
Ha ezt hallom, ugorok!
Ósi földünk Takla Makán!”

☺

Ott hömpölygött Káma, Volga...
„Nem leszek itt gyáva szolga,
Vár reám a hős avar!” –
Lelkesült az ősmagyar...
Nyugatabbra akadt dolga...

☺

Azt mondták a jó inkerik:
„Nem kell nekünk a limerick,
Menj vele vótokhoz
Vagy haza, vótokhoz,
Lehet, hogy ők jobban szívelik!”

Horváth László

Mindenekelőtt a múlt évi negyedik számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését közöljük.

I. Rejtvénykavalkád. 1. Huhoghat. (Egy megfejtőnk ezt a megoldást küldte be: Hiób-hírt hozhat. Kétségtelenül szellemes, mert a meghatározásnak megfelel, de nem egy szóból áll, s ezért nem szabályos megfejtés.) 2. Anakronizmus. 3. Részvény. (Többben is ezt írták: rendezvény, úgy gondolva, hogy az R végéhez kapcsolódik a Z, vagyis R + a német Ende + Z. Ez így kétnyelvű feladvány, de elfogadtuk.) 4. Akasztás. 5. Nikotin (a megadott kémiai elemek vegyjeleiből: K, Ni, N, O, Ti). 6. Gergely (<gerely). 7. Jövedelemeltitkolás. 8. Árpadara. 9. Tivadar. 10. Éva. 11. Kihűlve. Juhász Gyula versének címe: Harangjáték.

II. Hatszor hat. 1. Gyarló. 2. Suhanc. 3. Galóca. 4. Hagyma. 5. Azután. 6. Számos. A megjelölt átlóból kiolvasható ételnév: gulyás, a sorok megfelelő átrendezése (2, 5, 6, 1, 4, 3) után pedig a Délvidéken és az Alföld egyes helyein használt, 'töltött káposzta' jelentésű száрма. Ez utóbbira jó néhány megfejtő nem talált rá.

III. Oda-vissza más! 1. Burek – Kerub. 2. Aszód – Dózsa. 3. Lehár – Ráhel. 4. Utas – Satu. 5. Sáfrány – Nyárfás. 6. Zsúr – Rúzs. 7. Teve – Evet. 8. Rúzsa – Aszúr. 9. Ákos – Soká. 10. Dara – Arad. A balról jobbra olvasott szavak kezdőbetűiből kiolvasható szó: balusztrád.

IV. Szójátékos csattanó. Mert a sorok között szeretnék olvasni!

Azok közül a megfejtőink közül, akik megoldásaikkal elérték a megkívánt 60 pontot, a Tinta Könyvkiadó jóvoltából ezúttal a következők kapták meg jutalmul Grétsy Lászlónak A szavak ösvényein című könyvét: Angyal Jenőné, Gyömrő, Pázmány u. 57. (2230); Dörnyei László, Celldömölk, Szentháromság tér 2. I. em. 2/a (9500); Halasy-Nagy Endre, Budapest, Káplár u. 10/a (1024); Huszár Lászlóné, Csákberény, Dózsa u. 18. (8073); Kóvári Zsanett, Szentgál, József Attila u. 13. (8444); Kiss Emese, Miskolc, Bálint u. 4. (3534); Ozsváth Mária, Románia, (445300) Tasnád, Cart. Victoriei 7/12, Jud. Satu Mare (Szatmár megye); Papp Júlia, Szentgotthárd, Széchenyi u. 33/a (9970); Takács Pálné, Bóly, Park u. 42. (7754); Tóth Tamás, Debrecen, Görgey u. 10. (4032). Szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Mondáscifrázó. Megfejtőinknek három jól ismert közmondásra kell rátalálniuk, mégpedig mindegyik esetben három olyan általunk megadott mondásból, amelyeknek a más-salhangzói ugyanazok, s még a sorrendjük is ugyanaz, mint a keresett közmondás más-salhangzóié. A három általunk kicifrázott mondásból tehát tessék kikövetkeztetni az eredeti közmondást! Mindegyik megtalált közmondás 5 pontot ér, a három együtt tehát 15-öt.

1. A laki alma szeletelve jó étű. Elek álma a széltől óvó ajtó. Elkel-e ma a szőlő, ital, vaj, tea?

2. Újbóli eső önmagáért esik. A jó balosaim ígéretesek! Jó a béles, meg a rétesek.

3. Kamiont avat a gyártó. Kimonót vet ágyára Eta. A koma int: Éva, te gyere át!

II. Emlékezzünk Petőfire! Alig egy esztendeje ünnepeltük nagy költőnk születésének 190. évfordulóját. Rá való emlékezésül most egy olyan rejtvényt teszünk közzé, amelynek megfejtéséhez olvasóinknak hűz Petőfi-vers címét kell megjelölniük. Tíz meghatározást, pontosabban rövid mondatot, mondatrészletet közlünk, középen egy-egy elválasztó vonallal. Olvasóink feladata az, hogy mindegyik általunk adott mondatot, mondatrészletet fejazzék ki olyan módon, hogy megoldásuk

két Petőfi-vers címe legyen, mégpedig a választóvonalak figyelembevételével. Minden verscimpár 2 pontot ér, a telitalálatos megoldás értéke tehát 20 pont!

1. A bolyongó / a honról
2. E nábob / csendes italozó
3. Az uralkodó fogadalma / bizalom
4. Légáramlat / déli étkezést követően
5. A bolond / hamisan kártyázik
6. Zuhog, zuhog, zuhog / éjszaka
7. Ordasok éneke / nagy halmok között
8. Állandó bánat / pityizálás során
9. A katona / a közösség megbízásából
10. Fák tömege mellett / elalélva

III. Melyik az a két szó? Timár György népszerű Nevető leikonjában számos olyan szellemes meghatározást találunk, amely furfangos módon két dologra utal, mégpedig többnyire két hasonló hangzásúra. A „kötéllal vívott csörte” pl. az asszóra és a lasszóra, a „rendkívül sovány repülőgépek garázsa” pedig a cingárra és a hangárra. A következőkben olvasóink rejtvény formájában izlelgethetik ezt az érdekes nyelvi játékot. Felsorolunk tíz „Timár módra” készült meghatározást. A feladat: megtalálni a definíciók sugallta két-két hasonló hangzású szót. Segítségül eláruljuk, hogy a betűrendbe szedve leírt szópárok kezdő szavainak első betűiből egy fegyvernév olvasható össze. Mindegyik szópárért 2 pont jár, összesen tehát 20. S aki telitalálatot ér el, azaz a szókettsőkön kívül a fegyver név is beküldi, további 5 ponttal lehet gazdagabb.

1. Államközi szerződésre dugóval pecsétet nyom:
2. Idegen néven élő bitang:
3. Hangját vesztett teniszütő:
4. Mexikóban használatos pilótakilövő szerkezet:
5. Buta, mint a pokróc (osztrák):
6. Rojtos szélű sajt:
7. Festéssel átítatott papírba göngyölt Delibes-opera:
8. A folyófenék elnevezése Délkelet-Afrikában:
9. Állatkerti örök egyenruhája:
10. Szülészet kőpadlója:

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Nagyralató tervek című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 85 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy annak megszerzője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv tulajdonosa lehessen. A feladványok megoldását **2014. április 1-jéig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy e rovat vezetőjének címére: gretsy@t-online.hu.

Minden megfejtőnek jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a rejtvények készítői:

Grétsy László (I., III.) Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (78.)

CIRILL BÁTJYA	1	VIZÉVEL BEBORÍT	NITROGÉN TERMÉKE PÉLDÁUL A VAJ	DALOS	NAGYRALÁTÓ TERV – Jean, ürítse a virágcserep tartalmát a félcipóm végébe! – Miért tegyem ezt, uram? (A választ az ábra számozott soraiban rejtettük el.)									
SPORTFOTÓS (PÁL)				DURVA POSZTÓ										
GRAMM, RÖVIDÍTVE														
... A RÜD; PECHES														
VÍZ-LÁGYÍTÓ SZER														
RÉSZESÜL				SZÉN	DAL-SZÍNHÁZI KÖZÖSSÉG	NEM FÉRJEZETT	OP-...; VASARELY STILUSA	HELYRAG, A-RE PÁRJA	2					
VÍVÓK FEJVEDŐJE				... GOTT; CSEH ÉNEKES	20. SZÁZADI, USA-BELI ÍRÓ (HENRY)									
KÉSVÉGI					KÉZJEGY									
SZÉP ERNŐ MESE-DARABJA					ILYEN EDZÉS IS VAN									
ÜRES KÜTI			A HÁTÁRA PÖTTYANT ÁLL, NEM MŰKÖDIK					KÖRCSIKKI NÉHAJ SZINMŰVÉSZÜNK						
NÉVELŐ		A PÉTER NŐI PÁRJA						BIKAL HATÁRAI						
PUSKÁS SPANYOL CSAPATA		ERŐMŰ TERMELI						ROPI FELEI						
VOLT														
BEETHOVEN SZÜLŐHELYE														
					ÍR SZÍNÉSZ (PETER) TISZTÍTÁS MARATVA									
BELGA AUTÓJEL								ITAL FELEI						
SAJNÁLNI KEZD								KIEL CENTRUMAI						
FRANCIUM			AGRÁR, RÖVIDÍTVE			AZ ILONA EGYIK BECÉZETT ALAKJA								
IPAROS ESZKÖZE			RÉGI, TAVALYI			MÁSSAL-HANGZÓ, KIEJTVE KÖTŐSZÓ								
FLUOR RIPORT-KEZDETI			ATTILA BECÉZVE					ÁRIA VÉGEI						
OXIGÉN			ŐSZTŐNŐZ					SZÁZAD, RÖVIDÍTVE						
						STRASSE, RÖVIDÍTVE								
						PL. A KÍNAI LOP-NÖR								
TELEFONON ÉRTESETI FÉL ÍVI		FAÁG KÖZEPEI		FONNYAD PÉLDÁUL JÓKAI ANNA										
HOZZÁRENDELŐ		CIPÉSZ-ESZKÖZ						KÖZÉPEN KIVÁGÓI						
PERC, RÖVIDÍTVE								HEVES ZÁPOR						
					RÉSZ, RÖVIDÍTVE	MÉRETVÁG								
LIGET					LIGETI ÜLŐHELY									
NEWTON, RÖVIDÍTVE NAPVÉGI		IDŐS BÁCSIKA				KÉPES, BÍRÓ								
		FÓNTRÓL				MAGLÓD KÖZEPEI								
AKVÁRIUM-LAKÓ KÖPÖLTŐS	OLDALRA BILLEN						VÉRCSATORNA							

Nem szótározott szavak tárháza

csergetés – ostorpattogatás (csörgetés). Pl. Új idegenforgalmi vonzerő a hajdúböszörményi ostorcsergetés.

csúcsfordítós kisvasút – a nagybörzsönyi kisvasút megnevezése erős emelkedőn toló-húzó váltós haladási technológiája nyomán

csühögő – kisvasút hangutató megnevezése (pl. zselici kisvasút)

ekéz – bánt (szleng). Pl. Egész nap *ekézte* a társait.

érzékenyítés, érzékenyítő nap – rendezvény, ahol tabunak számító kérdésekkel ismertetik meg az arra vállalkozókat (pl. a fogyatékkal élők hétköznapjaival)

fényvillamos – ünnepkor fényfüzerekkel felszerelve közlekedő villamos (Budapesten)

gépcseréz – egy állomáson a tovább közlekedő vonaton villany- vagy dízelmozdonyt cserél (a vasúti szaknyelvben). Pl. Vannak vonalak, ahol menetközben *gépcserézni* kell.

görpályás kisvasút – a kemencei kisvasút megnevezése gördülőpályás technológiája nyomán

hibridvonal – fele IC, fele gyorsvonal összeállítás (pl. a MÁV menetrendjében Budapest és Szeged között)

képelbeszélés – az *ekphraszisz* magyar megfelelője (Vö.: www.e-nyelvmagazin.hu 2013/4. szám.)

képhazugság – visszaélés fényképpel; képpel elkövetett hazugság. (Vö.: www.e-nyelvmagazin.hu 2013/4. szám.)

kiszervezett memória – a számítógép, az internet (képi) megnevezése

mélyszórvány – olyan szórvány, ahol az eredeti nyelvet már nem beszélik, de identitásukban még őrzik eredetüket (Margittai Gábor kifejezése)

memóriahab – viszkoelasztikus anyag, amely külső erőhatásra főlveszi annak alakját, de a nyomás elmúltával visszanyeri eredeti formáját. Magy.: A hetvenes évek elején a NASA olyan anyagot tervezett, amely fellövéskor megvédi az űrhajóst a gravitációs erő hatásától. A memóriahabot azóta már székek, ágyak (matracok) tervezésénél is használják. Pl. „a *memóriahabos* termékeket importáljuk” (Heti Válasz, 2013. nov. 21.)

olt – bánt, sért (szleng). Pl. Mit *oltasz* itt egész nap?

östrafikos – olyan vállalkozó, aki már évtizedek óta működteti üzletét (Metropol, 2013. júl. 3.)

reggeliztető program – (alapítványi) program a reggeli nélkül iskolába érkező gyerekek reggeliztetésére

szárnyas patkány – városi galamb

sziktipró – a hortobágyi kisvasút (tréfás) megnevezése

szivacsosodás – a szórványosodás sajátos válfaja: az összetartó erő csökkenése. Míg a szórványosodás inkább térbeli, a szivacsosodás kohézióbeli (állagbéli) bomlás (Hódi Sándor kifejezése)

vok – a másodlagos írásbeliségben: *vagyok*. Szólas is született rá: „nincs sok különbség a *vagyok* és a *vok* között, csak az agy”.

A rovat 1998–2010. közötti, mintegy ezer szónyi anyagát tartalmazza a Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések (szerk.: Balázs Géza) című kötet, amely megrendelhető itt: iroda@e-nyelv.hu. Új szavakat ajánlhat/közölhet itt is: www.szomagyarito.hu.

B. G.
balazsge@due.hu

NYELVÉSZ • LELETEK

ELVÉSZLELETEK

- BKV jegyárusítás
- Hírlap előfizetések
- Mobiltelefon feltöltés
- Sorsjegyek

Mi mindent tud már a Magyar Posta! Csak helyesen írni nem (még mindig nem). Ezeket mind kötőjellel kellett volna írni: *BKV-jegyárusítás* (persze csinosabb így: *BKV-jegyek árusítása*), *Hírlap-előfizetések*, *Mobiltelefon-feltöltés*. Csak egy van jól írva: a *Sorsjegyek*. Ezt ugyanis nem lehet elrontani...

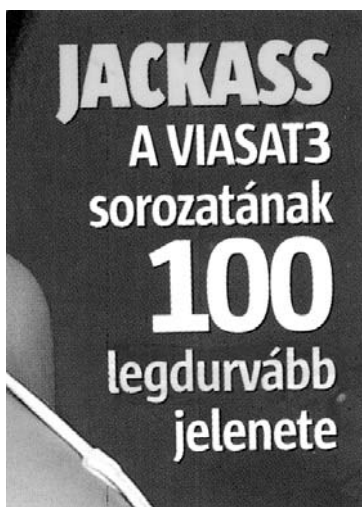
Fémoltvajok paradicsoma lett Budakeszi – A temetőt sem kímélik

Ellopták Mezei Mária szobrát

A 30 éve Budakeszin elhunyt színművész, Mezei Mária bronzszobrát lopták el néhány nappal ezelőtt a városban garázdálkodó fémoltvajok – tudta meg a Népszava. A bronz brüszöl, ami a mészakó sírmezejét díszítette, Szandai Sándor szobrászművész még mint portrét készíttette 1935-ben.

Nem akarok *brüszk* lenni a tudósító, még kevésbé a nagyszerű művész emléke iránt, de amit a temetőből elloptak, az nem *brüsz*t (ilyen szavunk nincs is), hanem *büsz*t, azaz *mellszobor*. Bár a kép alapján az sem, hanem inkább *fej*szobor, *portrészobor*.

Én is ezt tenném

Akinek nincs vaj a fején, annak nem kell semmitől sem tartania. Én mindig is bírtam az olyan embereket, akik lerántják a vizes lepedőt a simlisekről! A helyében én is ezt tettem volna, hogy megírnám, és kacagva számolnám az ezért kapott pénzt!

csokinyul

A *durva* a fiatalok nyelvében egy idő óta azt is jelenti, hogy 'izgalmasan különös, meglepő'. Ennél fogva a *legdurvább jelenetek* kifejezés olvastán nem okvetlenül verekedésre, vérengzésre kell gondolnunk, hanem izgalmas, hatásos, szellemes stb. jelenetekre. A kedvező irányú (amelioratív) jelentésváltozás aránylag ritka jelenség nyelvünkben. Már csak ezért is érdemes lesz megnézni ezeket a jeleneteket.

A példákat gyűjtötte és magyarázta:

K. G.

– A március közepi hidegfront betörése után 3 napig voltam áram nélkül. A riasztó és az internet modemje tönkrement, szerencsére a kamera akkumulátora fel volt töltve. Vajon a –14 C° ellen a jégburok védett-e?

Egy amatőr fotós képaláírásában ezt olvashatjuk: „a kamera *akkumulátora*” (Élet és Tudomány, 2013. április 19. 503). Ez, sajnos, nem sajtó-, hanem nyelvi hiba. A gondatlan beszédben gyakori az ilyen (ejtéskönnyítő?) hangkivetés, de nyomtatásban, különösen egy tudományos ismeretterjesztő hetilapban nem engedhető meg. Ha hibázott a levélíró, arra van a szerkesztő, hogy kijavítsa. Mégpedig erre: *akkumulátor*.

Szeretik, de nem vállalják

A magyarok lélekszáma határainkon belül 10 millió alá esett. A harmincéves nők fele, a harmincöt évesek közül minden negyedik még nem szült, Magyarország demográfiai mutatói egyre rosszabbak. A KSH adatai szerint a 2000-es évek eleje óta a párok egyre később szánják rá magukat a családalapításra.

év demográfiai csúcsot hozott. A rendszerváltás előtt az első gyermekét váró anyuka a 20-as évei elején járt, mára az első szülés időpontja jócskán kitolódott.

– A demográfusok arra számítotak, hogy a Ratkó-unokák tagjai harmincas éveikbe lépve behozzák a „lemaradást”. Egyelőre azonban nincs jele az emelkedésnek –

A Helyi Téma 2013. július 17-i számának munkatársai, úgy látszik, nem *vállalják*, hogy utánanézzenek, mit hogyan kell írni. Reméljük, hogy a képen látható fiatal magyar nem fog ilyesmit elkövetni!

• **XI., Feneketlen-tó** szomszédságában, panorámás, 81 nm-es, háromszobás, cirkófűtéses, nyílászárócsereált téglalakásom [REDACTED] -os irányáron! 06 (20) [REDACTED] (5201034)

Néhány évvel ezelőtt írtam lapunkba a *kavicsfelvert szelvédőről* és társairól. Most itt van egy apróhirdetésben a *nyílászárócsereált téglalakás*. A *nyílászárócsere* főnévből képzett igét, illetve melléknévi igenevet éppoly nehézkesnek érzem, mint a többi ilyet. Lehetne helyette *kicserélt nyílászárójú* vagy *kicserélt nyílászárókkal ellátott lakás*. Azt már nem is merem ajánlani, hogy a *lakás ajtó*i és *ablakai* *ki* vannak cserélve, *fel* vannak újítva. Erre talán nem is jelentkezne senki...

Kedves Csokinyúl! A *vizes lepedőt* nem lehet *lerántani* valakiről, legalábbis szólásként nem. Amit leleplezünk, arról *lerántjuk a leplet*. Akire pedig *ráhúzzák a vizes lepedőt*, annak ellátják a baját, rábizonyítanak valamilyen vétket. Én is ezt tenném, de így is mondanám.

